

კარლ მარქსი

(1818-1883)

შესავალი

გერმანელი ფილოსოფოსი, ეკონომისტი, სოციალიზმისა და კომუნიზმის თეორეტიკოსი. მისი სახელიდან მომდინარეობს XIX-XX საუკუნეების ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი თეორიული დისკურსი და პოლიტიკური მიმართულება – მარქსიზმი.

კარლ მარქსი დაიბადა 1818 წლის 5 მაისს გერმანიის ქალაქ ტრიერში. მამამისი – ჰაინრიხ მარქსი – პროფესიით ადვოკატი, იყო პროტესტანტულ ქრისტიანობაზე კონვერტირებული ებრაელი რაბინის შვილი. მოგვიანებით მარქსის დედაც, რომელიც ასევე რაბინის ასული იყო, მოინათლა. მარქსმაც ბავშვობა და სასკოლო ასაკი (ტრიერის პროტესტანტული გიმნაზია) რელიგიურ გარემოში გაატარა. გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, სწავლა გააგრძელა ჯერ ბონის, შემდეგ კი ბერლინის უნივერსიტეტებში, სადაც ის სამართალს, ფილოსოფიას და ისტორიას სწავლობდა. ბერლინის ფრიდრიხ-ვილჰელმის (ამჟამინდელი ჰუმბოლდტის) უნივერსიტეტის სტუდენტობისას მარქსი მოექცა ჰეგელის ფილოსოფიის გავლენის ქვეშ, რომელიც მას სიცოცხლის ბოლომდე გაჰყვა.

1831 წელს გარდაცვლილი ჰეგელის ფილოსოფია იმჟამად ყველაზე გავლენიანი მიმდინარეობა იყო გერმანიაშიც და მის ფარგლებს გარეთაც. ჰეგელის მიმდევართა შორის იყვნენ სხვადასხვა პოლიტიკური შეხედულებებისა და მსოფლმხედველობის ადამიანები, რომლებიც ჰეგელიანურ დაჯგუფებებს ქმნიდნენ და მისი ნააზრევის პრუსიული და ზოგადად ევროპული სახელმწიფოებისა და საზოგადოების რეფორმებისათვის პრაქტიკულ გამოყენებას ცდილობდნენ. სტუდენტი მარქსი მემარცხენე ჰეგელიანურ „დოქტორკლუბში“ გაწევრიანდა. მემარცხენე ჰეგელიანელებისათვის ჰეგელის ფილოსოფიური სისტემა განახლებას და განვრცობას საჭიროებდა და ის სამომავლო პოლიტიკური რეფორმების საფუძველი უნდა გამხდარიყო.

1841 წელს მარქსმა იენის უნივერსიტეტში დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „განსხვავება და დემოკრიტესა და ეპიკურეს საბუნებისმეტყველო ფილოსოფიებს შორის“. იმავე წელს გადასახლდა ბონში, სადაც ის უნივერსიტეტის პროფესორად მუშაობის დაწყების იმედი ჰქონდა, მაგრამ უარის მიღების შემდეგ, პუბლიცისტურ საქმიანობაზე გადავიდა და 1842 წელს ლიბერალური გაზეთის „რაინი-შე ცაიტუნგის“ რედაქტორი გახდა, თუმცა ერთ წელიწადში ცენზურის ზეწოლის გამო ამ პოზიციის დათმობა მოუხდა. ამ პერიოდში მარქსი დაუმეგობრდა ფრიდრიხ ენგელსს, რომელიც მალე მის უახლოეს მეგობრად და თანამოაზრედ იქცა.

1843 წელს მარქსი თავის მეუღლესთან ჟენი ფონ ვესტფალენთან ერთად პარიზში გადასახლდა და იქ განაახლა პუბლიცისტური და სამეცნიერო-თეორიული საქმიანობა. პარიზში მან დაასრულა თავისი ერთ-ერთი პირველი ფილოსოფიური თხზულება „ჰეგელის სამართლის ფილოსოფიის კრიტიკისათვის“, რომელიც ამავე დროს ცნობილია როგორც რელიგიის კრიტიკის კლასიკური ტექსტი. ამ ნაშრომში შეადარა მარქსმა რელიგია ოპიუმს და რელიგიის კრიტიკა სოციალური უსამართლობის კრიტიკასთან დააკავშირა. ამავე პერიოდში მარქსი იწყებს პოლიტიკური ეკონომიის შესწავლას, რაც მის ფილოსოფიურ და პოლიტიკურ ნააზრევს ახალ მიმართულებას აძლევს. 1844 წელს იქმნება მარქსის დაუსრულებელი ნაშრომი, რომელიც „ეკონომიკურ-ფილოსოფიური ხელნაწერების“ სახელითაა ცნობილი. ჰეგელის ფილოსოფიის გავლენით შექმნილ ამ ნაშრომში მარქსი აყალიბებს „გაუცხოებული შრომის“ იდეას. მარქსის თანახმად, მუშა თავისი შრომით უცხო სიმდიდრეს ქმნის, რომელიც მის დამქირავებელს ეკუთვნის და არა მის შემქმნელს. ამდენად მუშა გაუცხოებულია სამუშაოსაგან, რომელიც მისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას არ ემსახურება. კერძო საკუთრება გაუცხოებული შრომის შედეგია.

1845 წელს მარქსი წერს თავისი ადრეული პერიოდის ასევე ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ნაშრომს „თებისები ფოიერბახის შესახებ“ (გამოქვეყნდა 1888 წელს), რომელშიც მან ფილოსოფიას ახალი, რევოლუციური მიზანმიმართულება დაუსახა: „ფილოსოფოსები სამყაროს მხოლოდ სხვადასხვაგვარად განმარტავდნენ, მაგრამ საქმე კი მისი შეცვლაა.“ ნარკვევში მარქსი კრიტიკულად აანალიზებს გერმანელ ფილოსოფოსს ლუდვიგ ფოიერბახს (1804-1872), რომლის ნააზრევმაც მისი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე საკმაოდ დიდი გავლენა იქონია. მარქსის აზრით, ფოიერბახი ადამიანს და ბუნებას დასრულებულ, სტატიკურ საგნებად განიხილავს და არ ითვალისწინებს, რომ ადამიანიც და მისი გარემოც მუდმივ თვითქმნადობაშია და იცვლება პრაქტიკულ საქმიანობასთან ერთად. ამ დებულებაზე მუშაობას მარქსი აგრძელებს 1845-1846 წლებში ფრიდრიხ ენგელსთან ერთად დაწერილ წიგნში „გერმანული იდეოლოგია“. აქ ის კაცობრიობის ისტორიის, როგორც „გონის (გერმ. Geist) სვლის“ ჰეგელისეული მოდელის საწინააღმდეგოდ, ისტორიას ადამიანების პრაქტიკული განვითარების პროცესად გაიაზრებს, რომელშიც გადამწყვეტი როლი ადამიანის პრაქტიკულ საქმიანობას და სოციალურ ურთიერთობებს ენიჭება. მარქსისა და ენგელსის თანახმად, „[ისტორია] რეალურად მოქმედი ადამიანებისგან გამომდინარეობს და მათივე სასიცოცხლო პროცესიდან იდეოლოგიური რეფლექსების განვითარებად და ამ სასიცოცხლო პროცესის ექოდ გამოისახება.“ განსაკუთრებულ ყურადღებას მარქსი და ენგელსი შრომის დანაწილებას უთმობენ, რომელიც მათ ისტორიის განვითარების განმსაზღვრელ ფაქტორად მიაჩნიათ. ამით საფუძველი ჩაეყარა მარქსისტულ ისტორიულ მატერიალიზმს, რომელშიც ისტორიის მამოძრავებლად სოციალური და მატერიალური ძალებია წარმოდგენილი.

ჰეგელის დიალექტიკის საპირისპიროდ, რომელშიც „სამყაროს გონია“ (Weltgeist) მთავარი სააზროვნო ფიგურა, მარქსი ქმნის დიალექტურ და ისტორიულ მატერიალიზმს, მისივე განმარტებით, „იდეალური სხვა არაფერია, გარდა ადამიანის თავში რეალიზებული და გადათარგმნილი მატერიალური.“ ისტორიული მატერიალიზმი ეფუძნება „ბაზისისა და ზედნაშენის“ სქემას: წარმოებითი ურთიერთობები“ და „საწარმოო ძალები“ ქმნიან საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციას, რომლებსაც, როგორც „ბაზისს“ ეფუძნება „ზედნაშენი“ კულტურის, იუსტიციის, სახელმწიფოსა და ღირებულებითი წარმოდგენების სახით.

1845 წელს პრუსიის მთავრობის მოთხოვნით მარქსი გაძევებულ იქნა საფრანგეთიდან. ის ჯერ ბრიუსელში, შემდეგ კი ლონდონში გადასახლდა. ამავე დროს მან უარი თქვა პრუსიის მოქალაქეობაზე და მთელი დარჩენილი ცხოვრება მოქალაქეობის გარეშე გაატარა. პარიზული პერიოდიდან მოყოლებული მარქსი აქტიურად იყო ჩართული პოლიტიკურ საქმიანობაში. 1847 წელს მარქსი და ენგელსი გაწევრიანდნენ სოციალისტურ ორგანიზაცია „სამართლიანთა კავშირში“, რომელიც მალე მარქსის ინიციატივით „კომუნისტთა კავშირად“ გადაკეთდა. სწორედ ამ ორგანიზაციის დავალებით მარქსმა და ენგელსმა დაწერეს „კომუნისტურ პარტიის მანიფესტი“, რომელიც 1848 წელს გამოქვეყნდა.

„კომუნისტური პარტიის მანიფესტიში“ მარქსი და ენგელსი პირველად სრულიად ღიად აყალიბებენ სოციალური კლასებისა და კლასობრივი ბრძოლის თეორიას. მათი თეორიის თანახმად, ყოველ ისტორიულ ეპოქაში არსებობდნენ გაბატონებული და ჩაგრული სოციალური კლასები, როგორებიცაა თავისუფლები და მონები, პატრიციები და პლებეები, ბატონები და ყმები. ისტორია შეფარულად თუ აშკარად ყოველთვის კლასობრივი ბრძოლის ასპარეზი იყო; კლასთა განსხვავებულობა და დაპირისპირება ამოძრავებს ისტორიას. ისტორიის ამგვარ გაგებას მარქსი და ენგელსი „ისტორიულ მატერიალიზმს“ უწოდებენ.

თანამედროვე სამყარო, რომელიც ამერიკის აღმოჩენისა და ინდუსტრიალიზაციის შედეგად შეიქმნა, ახალი გაბატონებული კლასის – ბურჟუაზიის მიერ იმართება. თვით სახელმწიფოებიც მხოლოდ „კომიტეტებია“, რომლებიც ბურჟუაზიის საქმეებს განკარგავს. საკუთრება მხოლოდ ცოტაოდენი ადამიანის ხელშია კონცენტრირებული. მიუხედავად ექსპლოატირებული კლასების სიდუხჭირისა, არსებობს „ჭარბი წარმოების ეპიდემია“, რაც ინდუსტრიის გაფართოებასთან ერთად ამრავლებს. პროლეტარიატს, რომელიც მარქსისა და ენგელსის აზრით, გაბატონებული კლასის დამსამარებელი იქნება. „მანიფესტის“ ერთ-ერთი ცნობილი დებულებაა, რომ მუშათა კლასს სამშობლო არ გააჩნია, რომლის წართმევაც მისთვის შესაძლებელი იქნებოდა. მსოფლიო ბაზარი, ერთფორმიანი ინდუსტრიული პროდუქცია და ცხოვრების პირობები ნაციონალურ თავისებურობებსა და ნიშნებს შლის. პროლეტარიატს, რომელსაც მანიფესტის ავტორები მთავარ რევოლუციურ ძალად მიიჩნევენ, რომელსაც „დასაკარგი არაფერი აქვს, გარდა ბორკილებისა“

1848 წელს მარქსი იძულებული გახდა დაეტოვებინა ბელგია და კიოლნში დაბრუნებულიყო, მაგრამ სულ რამდენიმე თვეში მას გერმანიის დატოვებაც მოუხდა და ის პარიზში გადასახლდა, სადაც 1849 წელს იქიდანაც იქნა გაძევებული. 1849-1864 წლებში მარქსი ცხოვრობდა და მუშაობდა ლონდონში. 1852 წელს ლონდონში მან დაასრულა თავისი ყველაზე გახმაურებული ისტორიის ფილოსოფიური და პოლიტიკის თეორიული თხზულება „ლუი ბონაპარტის 18 ბრიუმერი“, რომელშიც მან კიდევ უფრო გაშალა და გააღრმავა კლასობრივი ბრძოლის თეორია. 1959 წელს მარქსმა გამოაქვეყნა „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“, რომელიც სხვა თემებთან ერთად, ცნობიერებისა და ყოფიერების მარქსისეული განსაზღვრებითაც გახდა ცნობილი: „ადამიანთა ცნობიერება კი არაა, რომელიც მათ ყოფიერებას, არამედ პირიქით, მათი საზოგადოებრივი ყოფაა, მათ ცნობიერებას რომ განსაზღვრავს.“ ამ ნაშრომში მარქსი საკუთარი ეკონომიური თეორიის სისტემატიზაციას შეეცადა, თუმცა თავისი კვლევის შედეგებით არ იყო კმაყოფილი და მრავალტომეულად ჩაფიქრებული ამ ნაშრომის წერა შეწყვიტა. მის ნაცვლად ის თავის მთავარი ნაშრომის – „კაპიტალის“ წერას შეუდგა.

„კაპიტალის“ პირველ ტომზე მუშაობის პარალელურად, 1864 წელს მარქსმა განაახლა თავისი პოლიტიკური საქმიანობა და მონაწილეობა მიიღო „საერთაშორისო მუშათა ასოციაციის“ დაარსებაში, რომელიც „პირველი ინტერნაციონალის“ სახელითაა ცნობილი და რომელსაც მარქსი 1872 წლამდე, ანუ ამ ორგანიზაციის ფაქტობრივ დაშლამდე ხელმძღვანელობდა. 1872 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე, ანუ 1883 წლამდე მარქსი კვლავ ლონდონში ცხოვრობდა და დარჩენილი წლები მთლიანად „კაპიტალზე“ მუშაობას მიუძღვნა, თუმცა სამ ტომად ჩაფიქრებული ამ გიგანტური მონოგრაფიიდან მარქსის სიცოცხლეში მხოლოდ პირველი ტომი გამოქვეყნდა (1867), ხოლო მეორე და მესამე ტომები მარქსის გარდაცვალების შემდეგ ენგელსმა გამოსცა. მარქსის განმარტებით, „კაპიტალს“ ნაკლები კავშირი აქვს მის პოლიტიკურ საქმიანობასთან, არამედ ის, უპირველეს ყოვლისა, „გერმანული გონის“, ანუ იმ სააზროვნო ტრადიციის ნაყოფია, რომელსაც ის საკუთარ თავს მიაკუთვნებდა.

„კაპიტალის“ საერთო ქვესათაურია „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკა“ და ის ეკონომიის სფეროში მარქსის მრავალწლიანი კვლევა-ძიების შემაჯამებელი ნაშრომია. პირველი ტომი ეძღვნება „კაპიტალის პროდუქციის პროცესს“, მეორე ტომის თემა „კაპიტალის ცირკულაციის პროცესი, ხოლო მესამესი – „კაპიტალისტური პროდუქციის საერთო პროცესი“. „კაპიტალში“ ჩამოყალიბებული კრიტიკა ეხება საზოგადოებას კაპიტალისტური წარმოების წესით, რომელიც კლასობრივი საზოგადოებაა. კაპიტალის დაგროვების პროცესში პროდუქციის შემქმნელი არ მონაწილეობს და მას მხოლოდ მესაკუთრისგან მიღებული ხელფასი ეძლევა. მარქსის თანახმად, ასეთ საზოგადოებაში პოლიტიკური ძალაუფლება მთლიანად კაპიტალის სამსახურშია და მას ემორჩილება.

მარქსის ნააზრევი უკვე მის სიცოცხლეშივე გააჩინა შინაარსობრივად საკმაოდ არაერთსახოვანი მიმდინარეობა „მარქსიზმი“, რომელიც XX საუკუნის ერთ-

ერთ ყველაზე გავლენიან სააზროვნო დისკურად და პოლიტიკურ იდეოლოგიად იქცა. ფრანგი ფილოსოფოსი მიშელ ფუკო მარქსიზმს „მეგადისკურსს“ უწოდებს, ხოლო უილ დელოზის აზრით, მთელი XX საუკუნის კულტურა მნიშვნელოვანწილად მარქსისა და ფროიდის ნააზრევზე დგას. პოლიტიკური თვალსაზრისით მარქსიზმი მეტნაკლებად ყველა მემარცხენე იდეოლოგიის საფუძვლია.

კომუნისტური პარტიის მანიფესტი¹

აჩრდილი დადის ევროპაში – აჩრდილი კომუნიზმისა. ძველი ევროპის ყველა ძალა საღმრთო კავშირში შეერთდა ამ აჩრდილის სადევნელად: პაპი და მეფე, მეტერნისი და გიზო, საფრანგეთის რადიკალები და გერმანიის პოლიციელები.

სად მოიპოვება ისეთი ოპოზიციური პარტია, რომლისთვისაც კომუნისტობის დაწამებით სახელი არ გაეტეხათ მთავრობაში მყოფ მის მოწინააღმდეგეებს? სად მოიპოვება ისეთი ოპოზიციური პარტია, რომელსაც კომუნისტობის სამარცხვინო ბრალდება უკანვე არ ესროლოს როგორც ოპოზიციის უფრო პროგრესულ წარმომადგენელთათვის, ისე თავის რეაქციულ მოწინააღმდეგეთათვის?

ორი რამ გამომდინარეობს ამ ფაქტიდან.

კომუნიზმს უკვე ძალად აღიარებენ ევროპის ყველა ხელისუფალნი.

დიდი ხანია დრო არის, რომ კომუნისტებმა მთელი მსოფლიოს წინაშე აშკარად გამოთქვან თავიანთი შეხედულება, თავიანთი მიზნები, თავიანთი მისწრაფებანი და კომუნიზმის აჩრდილის შესახებ არსებულ ზღაპრებს დაუპირისპირონ თვით პარტიის მანიფესტი.

ამ მიზნით სრულიად სხვადასხვა ეროვნების კომუნისტები შეიკრიბნენ ლონდონში და შეადგინეს შემდეგი „მანიფესტი“, რომელიც ქვეყნდება ინგლისურ, ფრანგულ, გერმანულ, იტალიურ, ფლამანდურ და დანიურ ენებზე.

I

ბურჟუაზი და პროლეტარატი*

დღემდე არსებული ყველა საზოგადოების ისტორია** არის კლასთა ბრძოლის ისტორია.

თავისუფალი და მონა, პატრიცი და პლებეი, ბატონი და ყმა, ოსტატი*** და ქარგალი, მოკლედ – მჩაგვრელი და დაჩაგრული მუდმივ ანტაგონიზმში იყვნენ ერთმანეთთან, ეწეოდნენ შეუწყვეტელ – ხან მალულ, ხან აშკარა ბრძოლას, – ბრძოლას, რომელიც ყოველთვის თავდებოდა მთელი საზოგადოების რევოლუციური გარდაქმნით ან მებრძოლ კლასთა საერთო დაღუპვით.

ისტორიის წინანდელ ეპოქებში ჩვენ თითქმის ყველგან ვპოულობთ საზოგადოების სრულ დანაწილებას სხვადასხვა წოდებად, საზოგადოებრივ მდგომარეობათა მთელ წყებას. ძველ რომში ჩვენ ვხედავთ პატრიციებს, მხედრებს, პლებეებს, მონებს; შუა საუკუნეებში – ფეოდალურ ბატონებს, ვასალებს, ამქრის ოსტატებს, ქარგლებს, ყმებს და მასთან ერთად თითქმის თვითივე ამ კლასში კიდევ განსაკუთრებულ საფეხურებს.

თანამედროვე ბურჟუაზიულ საზოგადოებას, რომელიც დაღუპული ფეოდალური საზოგადოების წიაღიდან გამოვიდა, როდი მოუხპია კლასობრივი წინააღ-

* ბურჟუაზიად იგულისხმება კლასი თანამედროვე კაპიტალისტებისა, საზოგადოებრივი წარმოების საშუალებათა მესაკუთრეებისა, რომელნიც დაქირავებულ შრომას იყენებენ. პროლეტარიატად იგულისხმება კლასი თანამედროვე დაქირავებული მუშებისა, რომელნიც, რადგან წარმოების საკუთარი საშუალებები არა აქვთ, იძულებული არიან გაჰყიდონ ხოლმე თავიანთი სამუშაო ძალა, რათა იცხოვრონ. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

** ეს იგი, ზუსტად რომ ვთქვათ, ისტორია, რომელიც წერილობით წყაროებშია მოცემული, 1847 წელს თითქმის სრულიად უცნობი იყო საზოგადოების წინაისტორია, ის საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, რომელიც წინ უძღოდა მთელ დაწერილ ისტორიას. შემდეგში ჰაკსტრაუზენმა რუსეთში აღმოაჩინა მიწის თემური საკუთრება, ხოლო მაურერმა დაამტკიცა, რომ ეს თემური საკუთრება წარმოადგენდა საზოგადოებრივ საფუძველს, საიდანაც მომდინარეობდა ყველა გერმანელ ტომთა ისტორიული განვითარება, და თანაც აღმოჩნდა, რომ სოფლის თემი საერთო მიწათმფლობელობით პირველყოფილი ფორმა იყო საზოგადოებისა ინდოეთიდან დაწყებული ირლანდიამდე. დასასრულ მორგანმა დაავიკრივინა საქმე იმით, რომ აღმოაჩინა გვარის ნამდვილი ბუნება და მისი მდგომარეობა ტომში, რითაც ცხადყო ამ პირველყოფილი კომუნისტური საზოგადოების შინაგანი ორგანიზაცია მის ტიპიურ ფორმაში. ამ პირველყოფილი თემის დაშლასთან ერთად იწყება საზოგადოების დიფერენციაცია განცალკევებულ და, ბოლოს ერთმანეთისადმი დაპირისპირებულ კლასებად. მე შევეცადე ეს პროცესი გამერკვია ჩემს ნაშრომში: “Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats”. 2. Aufl., Stuttgart, 1886 [„ოჯახის, კერძო საკუთრების და სახელმწიფოს წარმოშობა“. მე-2 გამოც., შტუტგარტი, 1886 წ. იხ. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწერები. ტ. 3.]. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)²

*** ოსტატი – ეს არის ამქრის სრულუფლებიანი წევრი, ოსტატი ამქარს შიგნით, და არა ამქრის მამასახლისი. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

მდეგობანი. მან ძველის ალაგას მხოლოდ ახალი კლასები, ჩაგვრის ახალი პირობები და ბრძოლის ახალი ფორმები შექმნა.

მაგრამ ჩვენი ეპოქა, ბურჟუაზიის ეპოქა, იმით განსხვავდება, რომ მან გამარტივა კლასობრივი წინააღმდეგობანი, მთელი საზოგადოება სულ უფრო და უფრო იყოფა ორ დიდ მტრულ ბანაკად, ორ დიდ, ერთიმეორისადმი უშუალოდ დაპირისპირებულ კლასად – ბურჟუაზიად და პროლეტარიატად.

შუა საუკუნეების ყმებიდან წარმოიშვა პირველი ქალაქთა თავისუფალი მოსახლეობა; მოქალაქეთა ამ წოდებიდან განვითარდნენ ბურჟუაზიის პირველი ელემენტები.

ამერიკის აღმოჩენამ, აგრეთვე აფრიკის გარშემო მიმავალმა საზღვაო გზის აღმოჩენამ ახალი ასპარეზი შეუქმნეს აღმავალ ბურჟუაზიას. აღმოსავლეთ-ინდოეთისა და ჩინეთის ბაზრებმა, ამერიკის კოლონიზაციამ, კოლონიებთან გაცვლა-გამოცვლამ, მანამდე გაუგონარი ბიძგი მისცა ვაჭრობას, ნაოსნობას, მრეწველობას და ამით სწრაფად განავითარა რევოლუციური ელემენტი დაშლის პროცესით მოცულ ფეოდალურ საზოგადოებაში.

მრეწველობის მანამდე არსებულ ფეოდალურ ან ამქრულ წარმოების წესს უკვე აღარ შეეძლო დაეკმაყოფილებინა მოთხოვნა, რომელიც ახალ ბაზრებთან ერთად იზრდებოდა. მისი ადგილი მანუფაქტურამ დაიჭირა. ამქრის ოსტატები განდევნილ იქნენ მრეწველი საშუალო წოდების მიერ; შრომის დანაწილება სხვადასხვა კორპორაციებს შორის გაჰქრა, მან ადგილი დაუთმო შრომის დანაწილებას თვით ცალკეულ სახელოსნოში.

მაგრამ ბაზრები განუწყვეტლივ ფართოვდებოდნენ, მოთხოვნა სულ იზრდებოდა, მანუფაქტურაც უკვე აღარ კმაროდა. მაშინ ორთქლმა და მანქანამ მოახდინეს რევოლუცია სამრეწველო წარმოებაში. მანუფაქტურის ადგილი დაიჭირა თანამედროვე მსხვილმა მრეწველობამ, მრეწველი საშუალო წოდების ადგილი – მილიონერ-მრეწველებმა, მთელი სამრეწველო არმიების წინამძღოლებმა, თანამედროვე ბურჟუებმა.

მსხვილმა მრეწველობამ შექმნა მსოფლიო ბაზარი, რომელსაც ნიადაგი მოუშადა ამერიკის აღმოჩენამ. მსოფლიო ბაზარმა უაღრესად განავითარა ვაჭრობა, ნაოსნობა და სახმელეთო მიმოსვლის საშუალებები. ამან თავის მხრივ გავლენა იქონია მრეწველობის გაფართოებაზე, და იმდენად, რამდენადაც იზრდებოდა მრეწველობა, ვაჭრობა, ნაოსნობა, რკინიგზები, ვითარდებოდა ბურჟუაზიაც, იგი აღიდებდა თავის კაპიტალებს და უკანა რიგში ერეკებოდა შუა საუკუნეებიდან გადმოსულ ყველა კლასს.

ჩვენ ვხედავთ, ამრიგად რომ თანამედროვე ბურჟუაზია თვითონ არის ნაყოფი განვითარების ხანგრძლივი მსვლელობისა, წარმოების და აღებ-მიცემის წესში მომხდარი მთელი რიგი გადატრიალებებისა.

ბურჟუაზიის განვითარების თვითეულ ამ საფეხურს თან ახლდა შესაფერისი პოლიტიკური წარმატება. ბურჟუაზიამ, რომელიც წარმოადგენდა დაჩაგრულ წოდებას ფეოდალთა ბატონობის დროს, შეიარაღებულ და თვითმმართველ ასო-

ციაციას კომუნაში*, აქ დამოუკიდებელ ქალაქის რესპუბლიკას, იქ მონარქიის მოხარკე მესამე წოდებას**, შემდეგ, მანუფაქტურის დროს, თავადაზნაურობის წინააღმდეგ საპირწონე ძალას წოდებრივს ან აბსოლუტურ მონარქიაში და საერთოდ დიდი მონარქიების მთავარ საფუძველს, – ამ ბურჟუაზიამ, ბოლოს, მსხვილი მრეწველობისა და მსოფლიო ბაზრის დამყარების შემდეგ, თანამედროვე წარმომადგენლობით სახელმწიფოში ბრძოლით მოიპოვა თავისთვის განსაკუთრებული პოლიტიკური ბატონობა. თანამედროვე სახელმწიფო ხელისუფლება მარტოდენ კომიტეცია, რომელიც მთელი ბურჟუაზიული კლასის საერთო საქმეებს განაგებს.

ბურჟუაზიამ უაღრესად რევოლუციური როლი შეასრულა ისტორიაში.

სადაც კი ბურჟუაზიამ ბატონობას მიაღწია, ყველგან დაანგრია ყველა ფეოდალური, პატრიარქალური, იდილიური ურთიერთობანი. მან შეუბრალებლად დაამსხვრია ის სხვადასხვანაირი ფეოდალური ჯაჭვი, რომლითაც ადამიანი მიბმული იყო მის „ბუნებრივ მბრძანებლებზე“; და არ დატოვა არავითარი სხვა კავშირი ადამიანსა და ადამიანს შორის, გარდა გაშიშვლებული ინტერესისა, გარდა უსულგულო „ნაღდად გადახდისა“, ეგოისტური ანგარიშის ყინულოვან წყალში ჩაახრჩო მან საღმრთო ჟრუანტელი რელიგიური აღტიკნებისა, რაინდული აღფრთოვანებისა, მეშჩანური გრძნობიერებისა. მან პირადი ღირსება საცვლელ ღირებულებად გადააქცია და უთვალავ ნაბოძვარ და კეთილშენაძენ თავისუფლებათა ადგილას დაამყარა ერთადერთი უსინდისო თავისუფლება ვაჭრობისა. ერთი სიტყვით, რელიგიური და პოლიტიკური ილუზიებით მიჩქმალული ექსპლოატაციის ადგილას მან დაამყარა აშკარა, უსირცხვილო, პირდაპირი, ტლანქი ექსპლოატაცია.

ბურჟუაზიამ წმინდანობის შარავანდედი ახადა იმ მოქმედებას, რომელსაც დღემდე საპატიოდ თვლიდნენ და მოწიწების გრძნობით უცქეროდნენ. ექიმი, იურისტი, მღვდელი, პოეტი, მეცნიერი მან სასყიდლით მომუშავე თავის დაქირავებულ მუშებად გადააქცია.

* „კომუნები“ ეწოდებოდა ახლად წარმოშობილ ქალაქებს საფრანგეთში უკვე მანამდე, ვიდრე ისინი ბრძოლით მოიპოვებდნენ თავიანთი მბრძანებლებისა და ბატონებისაგან ადგილობრივ თვითმმართველობას და „მესამე წოდების“ პოლიტიკურ უფლებებს. ზოგადად თუ ვიტყვით, აქ ბურჟუაზიის ეკონომიური განვითარების ტიპიურ ქვეყნად აღებულია ინგლისი, ხოლო მისი პოლიტიკური განვითარების ტიპიურ ქვეყნად – საფრანგეთი. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წ. ინგლისური გამოცემისათვის.) კომუნას უწოდებდნენ იტალიისა და საფრანგეთის მოქალაქეები თავიანთ სამოქალაქო თემს, მას შემდეგ, რაც მათ თავიანთი ფეოდალური ბატონებისაგან შეისყიდეს ან ბრძოლით მოიპოვეს თვითმმართველობის პირველი უფლებები. (ენგელსის შენიშვნა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის.)

** ენგელსის მიერ რედაქტირებულ 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში „დამოუკიდებელ ქალაქის რესპუბლიკას“ შემდეგ ჩატარებულია სიტყვები: „(როგორც იტალიისა და გერმანიაში)“; ხოლო სიტყვებისა: „მონარქიის მოხარკე მესამე წოდებას“ შემდეგ – „(როგორც საფრანგეთში)“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

ბურჟუაზიამ ოჯახურ ურთიერთობას მისი მგრძობიერ-სანტიმენტალური საბურველი ჩამოაფხრიწა და იგი მარტოოდენ ფულად ურთიერთობად აქცია.

ბურჟუაზიამ ცხადყო, რომ ძალის უხეში გამოვლინება შუა საუკუნეებში, რასაც ესოდენ ალტაცებაში მოჰყავს რეაქციონერები, თავის ბუნებრივ დამატებას უკიდურეს სიზანტეში პოულობდა. პირველად მან გვიჩვენა, თუ რისი შესრულება შეუძლია ადამიანის მოქმედებას. მან შექმნა სულ სხვაგვარი საკვირველებანი ხელოვნებისა, ვიდრე ეგვიპტის პირამიდები, რომის წყალსადენები და გოტიკური ტაძრები, მან ჩაატარა სულ სხვანაირი ლაშქრობანი, ვიდრე ხალხთა გადასახლება და ჯვაროსნული ომები.

ბურჟუაზიას არსებობა არ შეუძლია, თუ არ გამოიწვია განუწყვეტელი რევოლუციური გარდაქმნა წარმოების იარაღებისა, მაშასადამე – წარმოებითი ურთიერთობისა, მაშასადამე – მთელი საზოგადოებრივი ურთიერთობისა. პირიქით, წარმოების ძველი წესის უცვლელად შენარჩუნება არსებობის პირველი პირობა იყო ყველა წინანდელი მრეწველი კლასისათვის. განუწყვეტელი გადატრიალება წარმოებაში, განუწყვეტელი რყევა ყველა საზოგადოებრივი ურთიერთობისა, მუდმივი მერყეობა და მოძრაობა განასხვავებს ბურჟუაზიულ ეპოქას ყველა წინანდელი ეპოქისაგან. ყველა გაქვავებული, უანგმოკიდებული ურთიერთობა და მისი თანმყოფი, ძველთაგან საპატიოდ მიჩნეული წარმოდგენანი და შეხედულებანი ირღვევა, ყველა ახლად აღმოცენებული ძველდება, ვიდრე გაქვავებას მოასწრებდეს. ყოველივე წოდებრივი და უძრავი ქრება, ყოველივე წმინდა შემწიკვლული ხდება, და ადამიანები ბოლოს იძულებული ხდებიან ფიზიკური თვალთ შეხედონ თავიანთი ცხოვრების მდგომარეობას და თავიანთ ურთიერთდამოკიდებულებას.

ის მოთხოვნილება, რომ რაც შეიძლება მეტი პროდუქტი გაასაღოს, აიძულებს ბურჟუაზიას მთელი დედამიწის ზურგს მოედოს. მან ყველგან უნდა მოიკიდოს ფეხი, ყველგან მოიკალათოს, ყველგან კავშირურთიერთობა დაამყაროს.

მსოფლიო ბაზრის ექსპლოატაციის გზით ბურჟუაზიამ კოსმოპოლიტური გახადა ყველა ქვეყნის წარმოება და მოხმარება. რეაქციონერთათვის დიდად სამწუხაროდ, მან მრეწველობას ეროვნული ნიადაგი გამოაცალა. ძველისძველი ეროვნული მრეწველობის დარგები მოისპო და დღითიდღე ისპობა კიდევ. მათ აძევებენ მრეწველობის ახალი დარგები, რომელთა შემოღება სასიცოცხლო საკითხად ხდება ყველა ცივილიზებული ერისათვის, – დარგები, რომელნიც უკვე არა ადგილობრივი ნედლეულის, არამედ დედამიწის უშორესი კუთხეებიდან მოტანილი ნედლეულის დამუშავებას ეწევიან და რომელთა ფაბრიკატები არა მარტო თვითონ იმ ქვეყანაში, არამედ ამავე დროს მსოფლიოს ყველა ნაწილში მოიხმარება. ძველ მოთხოვნილებათა ადგილას, რასაც სამშობლო ქვეყნის პროდუქტები აკმაყოფილებდნენ, ჩნდება ახალი მოთხოვნილებანი, რომელთა დასაკმაყოფილებლად უშორესი ქვეყნებისა და სულ სხვადასხვა ჰავის პროდუქტებია საჭირო. ძველი კუთხური და ეროვნული კარჩაკეტილობისა და საკუთარი წარმოების პროდუქტებით დაკმაყოფილების ნაცვლად წარმოდგა ერების ყოველმ-

ხრივი კავშირუროთიერობა და ყოველმხრივი დამოკიდებულება ერთმანეთისაგან. და ასეა როგორც მატერიალურ, ისე გონებრივ წარმოებაშიც. ცალკეული ერის გონებრივი ნაწარმოები საერთო კუთვნილება ხდება. ეროვნული ცალმხრივობა და შეზღუდულობა სულ უფრო და უფრო შეუძლებელი ხდება, და მრავალი ეროვნული და ადგილობრივი ლიტერატურიდან ერთი მსოფლიო ლიტერატურა იქმნება.

ბურჟუაზია წარმოების ყველა იარაღის სწრაფი გაუმჯობესებით და უსასრულოდ გაადვილებული მიმოსვლის შემწეობით ცივილიზაციისაკენ მიაქანებს ყველა ერს, თვით უაღრესად ბარბაროსულსაც კი. მისი საქონლის სიიაფე – აი ის მძიმე არტილერია, რომლითაც იგი ძირიანად ანგრევს ყველა ჩინურ კედელს და იარაღს აყრევინებს ბარბაროსთა უჯიუტეს მძულვარებას უცხოელებისადმი. იგი აიძულებს ყველა ერს წარმოების ბურჟუაზიული წესი შეითვისონ, თუ არ უნდათ განადგურდნენ; იგი აიძულებს მათ შემოიღონ ეგრეთწოდებული ცივილიზაცია, ე. ი. იქცნენ ბურჟუებად. ერთი სიტყვით, იგი თავის ხატად და მსგავსად ქმნის მთელ ქვეყანას.

ბურჟუაზიამ სოფელი ქალაქის ბატონობას დაუმორჩილა. მან შექმნა უზარმაზარი ქალაქები, უაღრესად გაამრავლა ქალაქის მოსახლეობის რიცხვი სოფლის მოსახლეობასთან შედარებით და ამგვარად მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი გამოჰგლიჯა სოფლური ცხოვრების იდიოტიზმს, როგორც სოფელი ქალაქისაგან, ისევე დამოკიდებული გახდა მან ბარბაროსული და ნახევრად ბარბაროსული ქვეყნები ცივილიზებული ქვეყნებისაგან, გლეხი ხალხი ბურჟუაზიული ხალხისაგან, აღმოსავლეთი დასავლეთისაგან.

ბურჟუაზია სულ უფრო და უფრო სპობს წარმოების საშუალებების, ქონებისა და მოსახლეობის დაქუცმაცებას. მან შეამჭიდროვა მოსახლეობა, მოახდინა წარმოების საშუალებათა ცენტრალიზაცია და საკუთრების კონცენტრაცია მცირეოდენთა ხელში. ამის აუცილებელი შედეგი იყო პოლიტიკური ცენტრალიზაცია. დამოუკიდებელი, ან თითქმის მხოლოდ სამოკავშირეო ურთიერთობით დაკავშირებული პროვინციები, სხვადასხვა ინტერესებით, კანონებით, მთავრობებით და ბაჟებით, შედუღებულ იქნენ ერთ ერად – ერთი მთავრობით, ერთი კანონმდებლობით, ერთი ეროვნული კლასობრივი ინტერესით, ერთი საბაჟო ხაზით.

თავისი კლასობრივი ბატონობის ერთ საუკუნეზე ნაკლები ხნის განმავლობაში ბურჟუაზიამ უფრო მრავალრიცხოვანი და უფრო უზარმაზარი საწარმოო ძალები შექმნა, ვიდრე ყველა წარსულმა თაობამ, ერთად აღებულმა. ბუნების ძალთა დამორჩილება, მანქანური წარმოება, ქიმიის გამოყენება მრეწველობასა და მიწათმოქმედებაში, ორთქლის გემები, რკინიგზები, ელექტრონის ტელეგრაფები, დედამიწის მთელი ნაწილების ათვისება მიწათმოქმედებისათვის, მდინარეების მოწყობა სანაოსნოდ, მთელი, თითქოს მიწიდან ამომძვრალი, მასები მოსახლეობისა, – აბა რომელ წინანდელ საუკუნეს დაესიზმრებოდა, რომ ასეთი მწარმოებლური ძალები თვლემდნენ საზოგადოებრივი შრომის წიაღში!

ამრიგად, ჩვენ დავინახეთ, რომ წარმოებისა და ალებ-მიცემის საშუალებანი, რომელთა საფუძველზე ბურჟუაზია აღმოცენდა, ფეოდალურ საზოგადოებაში წარმოიშვნენ. წარმოებისა და ალებ-მიცემის ამ საშუალებათა განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ის ურთიერთობანი, რომლებშიც ფეოდალური საზოგადოება აწარმოებდა და გაცვლა-გამოცვლას ეწეოდა, მიწათმოქმედებისა და მანუფაქტურის ფეოდალური ორგანიზაცია, ერთი სიტყვით – ფეოდალური საკუთრების ურთიერთობანი, აღარ შეეფერებოდნენ უკვე განვითარებულ მწარმოებლურ ძალებს, ისინი აფერხებდნენ წარმოებას, ნაცვლად იმისა, რომ განვითარებინათ იგი. ისინი მის ბორკილებად იქცნენ. ისინი უნდა დამსხვრეულიყვნენ და დაიმხვრნენ კიდევ.

მათი ადგილი დაიკავა თავისუფალმა კონკურენციამ მისი შესაფერი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური წყობილებით, ბურჟუაზიული კლასის ეკონომიური და პოლიტიკური ბატონობით.

მსგავსი მოძრაობა წარმოებს ჩვენ თვალწინ. თანამედროვე ბურჟუაზიული საზოგადოება, – მისი ბურჟუაზიული წარმოებითი და ალებ-მიცემითი ურთიერთობით, საკუთრების ბურჟუაზიული ურთიერთობით, – რომელმაც თითქოს ჯადოსნობით შექმნა წარმოებისა და ალებ-მიცემის ესოდენ ძლიერი საშუალებანი, იმ ჯადოქარს ჰგავს, რომელსაც ვეღარ დაუმორჩილებია მის მიერ ქვესკნელიდან ჯადო სიტყვით გამოწვეული ძალები. ეს რამდენიმე ათეული წელიწადია, რაც მრეწველობისა და ვაჭრობის ისტორია არის მხოლოდ ისტორია თანამედროვე მწარმოებლურ ძალთა აჯანყებისა თანამედროვე წარმოებით ურთიერთობათა წინააღმდეგ, საკუთრების ურთიერთობათა წინააღმდეგ, რომელნიც ბურჟუაზიისა და მისი ბატონობის არსებობის პირობებს წარმოადგენენ. საკმარისია დავასახელოთ სავაჭრო კრიზისები, რომელნიც თავიანთი პერიოდული განმეორებით სულ უფრო და უფრო მრისხანედ აყენებენ ეჭვქვეშ მთელი ბურჟუაზიული საზოგადოების არსებობას. სავაჭრო კრიზისების დროს რეგულარულად ისპობა დიდი ნაწილი არა მარტო დამზადებული პროდუქტებისა, არამედ უკვე შექმნილი მწარმოებლური ძალებისაც. კრიზისების დროს იფეთქებს ხოლმე საზოგადოებრივი ეპიდემია, რომელიც ყველა წინანდელ ეპოქას უაზრობად მოეჩვენებოდა, – ეპიდემია ჭარბწარმოებისა. საზოგადოება უეცრივ უკან იწევს და ბარბაროსობის მდგომარეობაში ვარდება; თითქოს შიმშილმა, გამანადგურებელმა საყოველთაო ომმა მოუსპო მას ყველა საარსებო საშუალებაო; გგონია, თითქოს მრეწველობა, ვაჭრობა მოისპო, – და რატომ? იმიტომ, რომ საზოგადოებას აქვს მეტისმეტად დიდი ცივილიზაცია, მეტისმეტად ბევრი საარსებო საშუალება, მეტისმეტად დიდი მრეწველობა, მეტისმეტად დიდი ვაჭრობა. მის განკარგულებაში მყოფი მწარმოებლური ძალები უკვე აღარ ემსახურებიან ბურჟუაზიული ცივილიზაციისა და საკუთრების ბურჟუაზიული ურთიერთობის განვითარებას; პირიქით, იმ ურთიერთობისათვის ისინი მეტისმეტად ძლიერნი გახდნენ, ბურჟუაზიული ურთიერთობა აბრკოლებს მათ განვითარებას; ხოლო როგორც კი მწარმოებლური ძალები ამ დაბრკოლებას გადალახავენ, ისინი იწვევენ მთელი ბურჟუაზიული სა-

ზოგადობის მოშლილობას, ხიფათში აგდებენ ბურჟუაზიული საკუთრების არსებობას. ბურჟუაზიული ურთიერთობა მეტისმეტად ვიწრო შეიქნა, რათა დაიტიოს მის მიერ შექმნილი სიმდიდრე. – რით სძლევს ხოლმე ბურჟუაზია კრიზისებს? ერთი მხრივ, მწარმოებლურ ძალთა მთელი მასის იძულებითი მოსპობის გზით; მეორე მხრივ – ახალი ბაზრების დაპყრობით და ძველი ბაზრების უფრო საფუძვლიანი ექსპლოატაციით. მაშასადამე, რით? მით, რომ უფრო ყოველმხრივსა და უფრო მოქალაქე კრიზისებს ამზადებს და ამ კრიზისების ამარიდებელ საშუალებას ამცირებს.

იარაღი, რომლითაც ბურჟუაზიამ ფეოდალიზმი დაამხო, ახლა თვით ბურჟუაზიის წინააღმდეგ მიიმართება.

მაგრამ ბურჟუაზიამ არა მარტო გამოჰყდა ის იარაღი, რომელიც მას სიცოცხლეს გამოასალმებს; მან ის ადამიანებიც წარმოშვა, რომელნიც ამ იარაღს მიმართავენ მის წინააღმდეგ, – ე. ი. თანამედროვე მუშები, **პროლეტარები**.

იმავე ზომით, რა ზომითაც ბურჟუაზია, ე. ი. კაპიტალი, ვითარდება პროლეტარიატიც, კლასი თანამედროვე მუშებისა, რომელთაც მხოლოდ მანამდე შეუძლიათ არსებობა, ვიდრე სამუშაოს შოულობენ, და რომელნიც მხოლოდ მანამდე შოულობენ სამუშაოს, ვიდრე მათი შრომა კაპიტალს აღიდებს. ეს მუშები, რომლებიც იძულებული არიან ცალობით ჰყიდონ თავიანთი თავი, ისეთსავე საქონელს წარმოადგენენ, როგორცაა ვაჭრობის ყოველივე სხვა საგანი, და ამიტომ თანაბრად განიცდიან კონკურენციის ყველა ცვალებადობას, ბაზრის ყველა რყევას.

პროლეტარების შრომამ, მანქანების გავრცელებისა და შრომის დანაწილების გამო, სრულიად დაჰკარგა თავისთავადი ხასიათი და მით ყოველივე მიმზიდველობა მუშისათვის. მუშა მანქანის უბრალო დანამატად იქცევა, რომელსაც მოეთხოვება მხოლოდ უაღრესად მარტივი, უაღრესად ერთფეროვანი და ძალიან ადვილად შესათვისებელი ხელმარჯვეობა. ამიტომ ხარჯები, რასაც მუშის დაქირავება იწვევს, განისაზღვრება თითქმის მარტო იმ საარსებო საშუალებებით, რომლებსაც მუშა საჭიროებს თავის სარჩენად და თავისი მოდგმის განსაგრძობად. მაგრამ ყოველი საქონლის ფასი და, მაშასადამე, შრომისაც³, უდრის მისი წარმოების ხარჯებს. ამიტომ იმავე ზომით, რა ზომითაც იზრდება შრომის არამიზიდველობა, მცირდება ხელფასი. უფრო მეტიც: იმავე ზომით, რა ზომითაც იზრდება მანქანების გამოყენება და შრომის დანაწილება, მატულობს შრომის რაოდენობაც, სულ ერთია, ხდება ეს სამუშაო საათების გამრავლების გზით, ან იმ შრომის გადიდებით, რომელიც განსაზღვრულ დროში მოეთხოვება მუშას, თუ მანქანების აჩქარებული მოძრაობით და ა. შ.

თანამედროვე მრეწველობამ პატრიარქალური ოსტატის პატარა სახელოსნო მრეწველი კაპიტალისტის დიდ ფაბრიკად გადააქცია. ფაბრიკაში თავმოყრილი მუშათა მასები ჯარისკაცურად არიან ორგანიზებული. როგორც მრეწველობის რიგითი ჯარისკაცები, ისინი დაყენებული არიან უნტერ-ოფიცერთა და ოფიცერთა მთელი იერარქიის მეთვალყურეობის ქვეშ. ისინი არა მარტო ბურჟუაზიული

კლასის, ბურჟუაზიული სახელმწიფოს მონები არიან, – მათ ყოველდღე და ყოველ საათს იმონებს მანქანა, ზედამხედველი და პირველ ყოვლისა თვითონ ცალკეული ბურჟუა-მეფაბრიკე. ეს დესპოტიზმი მით უფრო წვრილმანი, საძულველი და აღ-მაშფოთებელია, რაც უფრო აშკარად აღიარებს იგი თავის მიზნად გამდიდრებას.

რაც უფრო ნაკლებ დახელოვნებასა და ძალ-ღონეს მოითხოვს ხელით მუშა-ობა, ე.ი. რაც უფრო ვითარდება თანამედროვე მრეწველობა, მით უფრო მეტად იდევენება მამაკაცის შრომა ქალისა და ბავშვის შრომით. მუშათა კლასისათვის არავითარი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აღარა აქვს სქესისა და ასაკის განს-ხვავებას. არსებობს მხოლოდ სამუშაო ინსტრუმენტები, რომელნიც ასაკისა და სქესის მიხედვით სხვადასხვა ხარჯებს იწვევენ.

როგორც კი თავდება მუშის ექსპლოატაცია მეფაბრიკის მიერ და მუშა თავის ხელფასს ნაღდად ლებულობს, მას თავს ესხმიან ბურჟუაზიის სხვა ნაწილები: სახ-ლის პატრონი, მედუქნი, მევახშე და სხვა.

საშუალო წოდების დაბალი ფენები: წვრილი მრეწველები, ვაჭრები და რან-ტიეები, ხელოსნები და გლეხები, – ყველა ეს კლასი პროლეტარიატის რიგებში ექცევიან, ნაწილობრივ იმის გამო, რომ მათი პატარა კაპიტალი საკმარ არ არის მსხვილი სამრეწველო წარმოებისათვის და იგი ვერ უძლებს უფრო მსხვილი კა-პიტალისტების კონკურენციას, ნაწილობრივ იმიტომ, რომ მათს ხელმარჯვეობას ფასი ეკარგება წარმოების ახალი წესების მეოხებით. ასე გროვდება პროლეტარი-ატი მოსახლეობის ყველა კლასიდან.

პროლეტარიატი გადის განვითარების სხვადასხვა საფეხურს. პროლეტარი-ატის ბრძოლა ბურჟუაზიის წინააღმდეგ პროლეტარიატის დღიდანვე იწყება.

თავდაპირველად ბრძოლას ეწევიან ცალკეული მუშები, მერე ერთი ფაბრი-კის მუშები, შემდეგ შრომის ერთი დარგის მუშები ერთ განსაზღვრულ ადგილას ცალკეული ბურჟუას წინააღმდეგ, რომელიც მათ უშუალოდ უწევს ექსპლოატა-ციას. ისინი შეტევას აწარმოებენ არა მარტო ბურჟუაზიულ წარმოებით ურთიერ-ობათა წინააღმდეგ, არამედ თვით წარმოების იარაღების წინააღმდეგაც; ისინი სპობენ უცხოურ საქონელს, რომელიც მათ კონკურენციას უწევს, ამტვრევენ მან-ქანებს, ცეცხლს უკიდებენ ფაბრიკებს, ცდილობენ აღადგინონ შუა საუკუნეების მუშის დაკარგული მდგომარეობა.

ამ საფეხურზე მუშები წარმოადგენენ მთელ ქვეყანაში გაფანტულ და კონ-კურენციის გამო დაქუცმაცებულ მასას. მუშათა მასობრივი შემჭიდროება ჯერ კიდევ არ არის შედეგი მათი საკუთარი გაერთიანებისა, არამედ შედეგია ბურ-ჟუაზიის გაერთიანებისა: ბურჟუაზიამ თავისი საკუთარი პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად მთელი პროლეტარიატი მოძრაობაში უნდა მოიყვანოს და ამას იგი დროებით ახერხებს კიდევ. მაშასადამე, ამ საფეხურზე პროლეტარები ებრძვიან არა თავიანთ მტრებს, არამედ თავიანთი მტრების მტრებს, აბსოლუტური მონარ-ქიის ნაშთებს, მიწათმფლობელებს, არამრეწველ ბურჟუებს, წვრილ ბურჟუებს. ამრიგად, მთელი ისტორიული მოძრაობა ბურჟუაზიის ხელშია თავმოყრილი; ყო-

ველი გამარჯვება, ასეთ პირობებში მიღწეული, ბურჟუაზიის გამარჯვებას წარმოადგენს.

მაგრამ მრეწველობის განვითარებასთან ერთად არა მარტო რიცხოვნობად მატულობს პროლეტარიატი; იგი უფრო დიდ მასად მჭიდროვდება, მისი ძალა იზრდება და ამ ძალას იგი უფრო და უფრო გრძნობს. ინტერესები და ცხოვრების პირობები პროლეტარიატის შიგნით სულ უფრო და უფრო გათანაბრებული ხდება, რამდენადაც მანქანა უფრო და უფრო აქარწყლებს შრომის სხვადასხვაობას და თითქმის ყველგან ერთნაირად დაბალ დონეზე ჩამოჰყავს ხელფასი. მზარდი კონკურენცია ბურჟუებსა და ერთმანეთს შორის და აქედან წარმომდგარი სავაჭრო კრიზისები უფრო და უფრო მერყევს ხდიან მუშების ხელფასს; სულ უფრო და უფრო სწრაფი განვითარებით მიმავალი შეუწყვეტელი გაუმჯობესება მანქანებისა სულ უფრო და უფრო ნაკლებ უზრუნველყოფილს ხდის მუშების მთელ საარსებო მდგომარეობას; შეჯახებანი ცალკეულ მუშასა და ცალკეულ ბურჟუას შორის სულ უფრო და უფრო იღებენ ორი კლასის შეჯახებათა ხასიათს. მუშები იწყებენ იმით, რომ კოალიციებს* ადგენენ ბურჟუების წინააღმდეგ, ერთიანდებიან თავიანთი ხელფასის დასაცავად. ისინი მუდმივ ასოციაციებსაც კი აარსებენ იმისათვის, რომ სახსრებით უზრუნველყონ თავიანთი თავი შესაძლებელ შეტაკებათა შემთხვევაში. ალაგ-ალაგ ბრძოლა აშკარა აჯანყებად იქცევა.

მუშები დროდადრო იმარჯვებენ, მაგრამ ეს გამარჯვებები მხოლოდ წარმავალია. მათი ბრძოლის ნამდვილ შედეგს წარმოადგენს არა უშუალო წარმატება, არამედ მუშების გაერთიანება, რომელიც სულ უფრო და უფრო ფართოდ ვრცელდება. ამას ხელს უწყობენ სულ უფრო და უფრო მზარდი მიმოსვლის საშუალებანი, რომელთაც მსხვილი მრეწველობა ქმნის და რომელნიც ერთმანეთთან აკავშირებენ სხვადასხვა ადგილის მუშებს. მხოლოდ ეს დაკავშირებაა საჭირო, რომ მრავალი ადგილობრივი ბრძოლა, რომელსაც ყველგან ერთნაირი ხასიათი აქვს, ცენტრალიზებულ იქნას ერთ ეროვნულ, ერთ კლასობრივ ბრძოლად. ხოლო ყოველი კლასობრივი ბრძოლა პოლიტიკური ბრძოლაა. და იმ გაერთიანებას, რომლისთვისაც შუა საუკუნეების მოქალაქეებს, მათი სასოფლო გზების არსებობისას, საუკუნეები სჭირდებოდათ, თანამედროვე პროლეტარები, რკინიგზების მეოხებით, რამდენსამე წელიწადში ახორციელებენ.

პროლეტარების ეს ორგანიზაცია კლასად, და ამით – პოლიტიკურ პარტიად, ყოველ წუთს კვლავ ირღვევა თვით მუშებს შორის არსებული კონკურენციით. მაგრამ იგი ისევ აღმოცენდება ხოლმე, ყოველთვის უფრო ძლიერად, უფრო მტკიცედ, უფრო ძალუმად. იგი სარგებლობს ბურჟუაზიის შიგნით არსებული განხეთქილებით და აიძულებს, რომ კანონმდებლობის წესით აღიარებულ იქნას მუშათა ცალკეული ინტერესები. ასე წარმოიშვა, მაგალითად, ათსაათიანი სამუშაო დღის კანონი ინგლისში.

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში სიტყვა „კოალიციებს“ შემდეგ ჩამატებულია: „(პროფესიულ კავშირებს)“; 1974 წლის გამოცემის რედ.

საერთოდ ის შეჯახებანი, რაც ძველი საზოგადოების შიგნით ხდება, ბევრ-ნაირად უწყობენ ხელს პროლეტარის განვითარების მსვლელობას. ბურჟუაზია განუწყვეტელ ბრძოლას ეწევა: ჯერ – არისტოკრატის წინააღმდეგ, შემდეგ – თვით ბურჟუაზიის იმ ნაწილების წინააღმდეგ, რომელთა ინტერესები ეწინააღმდეგება მრეწველობის პროგრესს; და ყოველთვის – ყველა უცხო ქვეყნის ბურჟუაზიის წინააღმდეგ. ყველა ამ ბრძოლაში იგი იძულებულია პროლეტარიატს მიმართოს, დახმარებისათვის მოუწოდოს და ამგვარად იგი პოლიტიკურ მოძრაობაში ჩაითრიოს. მაშასადამე, იგი თვითონ აწვდის პროლეტარიატს თავისი საკუთარი განათლების ელემენტებს*, ე. ი. აძლევს იარაღს თვით საკუთარი თავის წინააღმდეგ.

შემდეგ, როგორც დავინახეთ, გაბატონებული კლასის მთელი შემადგენელი ნაწილები, მრეწველობის პროგრესის გამო, პროლეტარიატის რიგებში ექცევიან ან, ყოველ შემთხვევაში, მათი საარსებო პირობები საფრთხეში ვარდება. ამათაც შეაქვთ პროლეტარიატში განათლების დიდძალი ელემენტები.

დასასრულ, იმ პერიოდებში, როდესაც კლასთა ბრძოლა გადამწყვეტ მომენტს უახლოვდება, დაშლის პროცესი გაბატონებული კლასის შიგნით, მთელი ძველი საზოგადოების შიგნით, ისეთ მძაფრ, ისეთ მწვავე ხასიათს ღებულობს, რომ გაბატონებული კლასის მცირე ნაწილი ეთიშება ამ კლასს და უერთდება რევოლუციურ კლასს, იმ კლასს, რომელსაც მომავალი ეკუთვნის. ამიტომ, როგორც წინათ თავადაზნაურობის ნაწილი ბურჟუაზიის მხარეზე გადადიოდა, ისევე დღეს ბურჟუაზიის ნაწილი პროლეტარიატის მხარეზე გადადის, სახელდობრ იმ ბურჟუა-იდეოლოგების ნაწილი, რომელნიც მთელი ისტორიული მოძრაობის თეორიულ გაგებამდე ამაღლდნენ.

ყველა იმ კლასიდან, რომელიც ამჟამად ბურჟუაზიას უპირისპირდება, მხოლოდ პროლეტარიატია ნამდვილად რევოლუციური კლასი. დანარჩენი კლასები უძღურდებიან და ისპობიან მსხვილი მრეწველობის განვითარებასთან ერთად, პროლეტარიატი კი ამ მრეწველობის საკუთარი პროდუქტია.

საშუალო წოდებანი: წვრილი მრეწველი, წვრილი ვაჭარი, ხელოსანი, გლეხი, – ყველა ესენი ებრძვიან ბურჟუაზიას, რათა დალუპვისაგან იხსნან თავიანთი არსებობა საშუალო წოდებათა სახით. მაშასადამე, ისინი არიან არა რევოლუციონერები, არამედ კონსერვატორები. კიდევ მეტიც, – ისინი რეაქციონერები არიან: ისინი ცდილობენ ისტორიის ჩარხი უკან მიატრიალონ. თუ ისინი რევოლუციონერები არიან, – ეს იმდენად, რამდენადაც მათ მოელოთ პროლეტარიატის რიგებში გადასვლა, რამდენადაც ისინი იცავენ თავიანთ არა ახლანდელ ინტერესებს, არამედ სამერმისო ინტერესებს, რამდენადაც ისინი ტოვებენ თავიანთ საკუთარ თვალსაზრისს, რათა პროლეტარიატის თვალსაზრისზე დადგნენ.

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „თავისი საკუთარი განათლების ელემენტებს“ დაბეჭდილია: „თავისი საკუთარი პოლიტიკური და საერთო განათლების ელემენტებს.“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

ლუმპენპროლეტარიატს, ძველი საზოგადოების ყველაზე დაბალი ფენების ლპობის ამ პასიურ ნაყოფს, პროლეტარული რევოლუცია ალაგ-ალაგ მოძრაობაში ჩაითრევს, მაგრამ მთელი თავისი საარსებო მდგომარეობის მიხედვით მას უფრო ის მიდრეკილება აქვს, რომ რეაქციული ინტრიგებისათვის გაჰყიდოს თავი.

ძველი საზოგადოების საარსებო პირობები უკვე მოსპობილია პროლეტარიატის საარსებო პირობებში. პროლეტარი მოკლებულია საკუთრებას; მის ურთიერთობას ცოლთან და შვილებთან საერთო აღარაფერი აქვს ბურჟუაზიულ ოჯახურ ურთიერთობასთან; თანამედროვე სამრეწველო შრომამ, თანამედროვე დამონებამ, რომელიც ერთნაირია როგორც ინგლისში, ისე საფრანგეთში, როგორც ამერიკაში, ისე გერმანიაში, მოაცალა პროლეტარს ყოველივე ეროვნული ხასიათი. კანონები, მორალი სარწმუნოება მისთვის ასევე მხოლოდ ბურჟუაზიული ცრუ აზრებია, რომელთა უკან ბურჟუაზიული ინტერესები იმალება.

ყველა წინანდელი კლასი, როცა ბატონობას დაეუფლებოდა, ცდილობდა უკვე მოპოვებული საარსებო მდგომარეობა იმით უზრუნველყო, რომ მთელ საზოგადოებას უქვემდებარებდა თავის შეძენა-გამდიდრების პირობებს. პროლეტარებს კი მხოლოდ მაშინ შეუძლიათ საზოგადოებრივი მწარმოებლური ძალეების დაპყრობა, როდესაც ისინი მოსპობენ თავიანთ საკუთარ, აქამდე არსებულ მისაკუთრების წესს და ამით მოსპობენ მისაკუთრების მთელ აქამდე არსებულ წესსაც. პროლეტარებს თავიანთი არაფერი გააჩნდათ, რაც მათ უნდა დაიცვან. მათ უნდა დაანგრეონ ყოველგვარი, რაც დღემდე იცავდა და უზრუნველყოფდა კერძო საკუთრებას.

აქამდე არსებული ყველა მოძრაობა იყო მოძრაობა უმცირესობისა ან უმცირესობის სასარგებლოდ. პროლეტარული მოძრაობა არის თავისთავადი მოძრაობა დიდძალი უმრავლესობისა დიდძალი უმრავლესობის სასარგებლოდ. პროლეტარიატი, თანამედროვე საზოგადოების ეს ყველაზე დაბალი ფენა, ვერ წამოდგება, ვერ გაიმართება წელში უიმიოდ, თუ ამასთანავე გაცამტვერებული არ იქნა იმ ფენების ზედნაშენი, რომელნიც ოფიციალურ საზოგადოებას შეადგენენ.

თუ შინაარსით არა, ფორმის მოხედვით მაინც პროლეტარიატის ბრძოლა ბურჟუაზიის წინააღმდეგ უწინარეს ყოვლისა ეროვნული ბრძოლაა. თვითეული ქვეყნის პროლეტარიატმა, რასაკვირველია, პირველად თავის საკუთარ ბურჟუაზიას უნდა მოუღოს ბოლო.

როდესაც პროლეტარიატის განვითარების ყველაზე ზოგად ფრაზებს აღვნიშნავდით, ჩვენ კვალდაკვალ მივყვებოდით მეტ-ნაკლებ ფარულ სამოქალაქო ომს არსებული საზოგადოების შიგნით იმ მომენტამდე, როდესაც იგი აშკარა რევოლუციად იფეთქებს და როდესაც ბურჟუაზიის ძალდატანებითი დამხობის გზით პროლეტარიატი თავის ბატონობას ამყარებს.

როგორც ვნახეთ, აქამდე არსებული ყველა საზოგადოება დამყარებული იყო წინააღმდეგობაზე მჩაგვრელსა და დაჩაგრულ კლასებს შორის. მაგრამ რათა შესაძლო იყოს რომელიმე კლასის დაჩაგვრა, საჭიროა ისეთი პირობების უზრუნველყოფა, რომლებშიც მონური არსებობა მაინც შეეძლოს ამ კლასს. ყმა ავიდა

კომუნის წევრის მდგომარეობამდე ბატონყმობის დროს, ისე როგორც ფეოდალური აბსოლუტიზმის უღელქვეშ მყოფი წვრილი ბურჟუა ავიდა ბურჟუას მდგომარეობამდე. პირიქით, თანამედროვე მუშა, ნაცვლად იმისა, რომ მრეწველობის პროგრესთან ერთად მალე იწევდეს, სულ უფრო და უფრო ეშვება თავის კლასის საარსებო პირობებზე დაბლა. მუშა იქცევა პაუპერად, და პაუპერიზმი უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე მოსახლეობა და სიმდიდრე. ამით აშკარა ხდება, რომ ბურჟუაზიას არ შესწევს უნარი დარჩეს მეტხანს საზოგადოების გაბატონებულ კლასად და თავისი კლასის საარსებო პირობები საზოგადოებას მოახვიოს თავს, როგორც მომწესრიგებელი კანონი. მას უნარი არ შესწევს იბატონოს, იმიტომ რომ მას არ შესწევს უნარი უზრუნველყოს თავისი მონისათვის არსებობის მონური დონეც კი, იმიტომ რომ იგი იძულებულია ისეთ მდგომარეობამდე დააქვეითებინოს თავი ამ მონას, როდესაც მან ეს მონა უნდა ასაზრდოოს, ნაცვლად იმისა, რომ თვითონ ლებულობდეს იმისგან საზრდოს. საზოგადოებას აღარ შეუძლია უკვე ბურჟუაზიის ბატონობის ქვეშ ცხოვრება, ე. ი. ბურჟუაზიის არსებობა უკვე შეუთავსებელია საზოგადოების არსებობასთან.

ბურჟუაზიული კლასის არსებობისა და ბატონობის ძირითად პირობას წარმოადგენს სიმდიდრის დაგროვება კერძო პირების ხელში, კაპიტალის შექმნა და გადიდება; კაპიტალის არსებობის პირობას შეადგენს დაქირავებული შრომა. დაქირავებული შრომა დამყარებულია მარტოოდენ მუშების კონკურენციაზე ერთმანეთს შორის. მრეწველობის პროგრესი, რისი ძალაუნებური მატარებელიც არის ბურჟუაზია, რომელიც უძღურია წინააღმდეგობა გაუწიოს ამ პროგრესს, მუშების იმ განცალკევების ნაცვლად, რასაც მათი კონკურენცია იწვევს, ქმნის მუშების რევოლუციურ გაერთიანებას ასოციაციის საშუალებით. მაშასადამე, მსხვილი მრეწველობის განვითარებასთან ერთად ბურჟუაზიას ფეხქვეშ ეცლება თვით ის საფუძველი, რომელზედაც იგი პროდუქტებს აწარმოებს და ისაკუთრებს. იგი უწინარეს ყოვლისა თავის საკუთარ მესაფლავებებს წარმოშობს. ბურჟუაზიის დამხობა და პროლეტარიატის გამარჯვება თანაბრად გარდევალა.

II

პროლეტარები და კომუნისტები

რა დამოკიდებულება აქვთ კომუნისტებს პროლეტარებთან საერთოდ?

კომუნისტები არ წარმოადგენენ რაიმე განსაკუთრებულ პარტიას, რომელიც უპირისპირდებოდეს სხვა მუშათა პარტიებს.

მათ არ აქვთ არავითარი ისეთი ინტერესები, რომლებიც განცალკევებულ იყოს მთელი პროლეტარიატის ინტერესებისაგან.

ისინი არ აყენებენ არავითარ განსაკუთრებულ* პრინციპებს, რომელთა თანხმად მათ პროლეტარული მოძრაობის ჩამოყალიბება სურდეთ.

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვისა „განსაკუთრებულ“ ნათქვამია

კომუნისტები მხოლოდ იმით განირჩევიან დანარჩენი პროლეტარული პარტიებისაგან, რომ, ერთი მხრივ, პროლეტარების სხვადასხვა ეროვნულ ბრძოლაში ისინი წინ აყენებენ და იცავენ მთელი პროლეტარიატის საერთო, ეროვნებისაგან დამოუკიდებელ, ინტერესებს და, მეორე მხრივ, იმით, რომ განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე, რომლებსაც გაივლის ბრძოლა პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის, ისინი მუდამ ერთობლივი მოძრაობის ინტერესებს იცავენ.

მასასადამე, პრაქტიკულად კომუნისტები წარმოადგენენ ყველა ქვეყნის მუშათა პარტიების ყველაზე გამბედავ, მოძრაობისადმი მუდამ წინ წამბიძგებელ* ნაწილს; ხოლო თეორიულად მათ ის უპირატესობა აქვთ პროლეტარიატის დანარჩენ მასასთან შედარებით, რომ ესმით პროლეტარული მოძრაობის პირობები, მსვლელობა და საერთო შედეგები.

კომუნისტების უახლოესი მიზანი იგივეა, რაც ყველა დანარჩენი პროლეტარული პარტიისა: პროლეტარიატის ჩამოყალიბება კლასად, ბურჟუაზიის ბატონობის დამხობა, პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობა პროლეტარიატის მიერ.

კომუნისტების თეორიული დებულებანი სრულიადაც არ ემყარებიან ისეთ იდეებს, პრინციპებს, რომლებიც გამოუგონია თუ აღმოუჩენია მსოფლიოს ამა თუ იმ რეფორმატორს.

ისინი მხოლოდ არსებული კლასობრივი ბრძოლის ფაქტიური ვითარების, ჩვენ თვალწინ წარმოებული ისტორიული მოძრაობის საყოველთაო გამოხატულებას წარმოადგენენ. საკუთრების დღემდე არსებულ ურთიერთობათა მოსპობა სრულიადაც არ შეადგენს კომუნიზმის დამახასიათებელ ნიშანს.

საკუთრების ყველა ურთიერთობა ყოველთვის განიცდიდა მუდმივ ისტორიულ ცვლილებას, მუდმივ ისტორიულ გადასხვაფერებას.

საფრანგეთის რევოლუციამ, მაგალითად, ფეოდალური საკუთრება მოსპო ბურჟუაზიული საკუთრების სასარგებლოდ.

კომუნიზმის განმასხვავებელ ნიშანს შეადგენს არა საერთოდ საკუთრების მოსპობა, არამედ ბურჟუაზიული საკუთრების მოსპობა.

მაგრამ თანამედროვე ბურჟუაზიული კერძო საკუთრება არის უკანასკნელი და უსრულესი გამოხატულება პროდუქტთა ისეთი წარმოების და მისაკუთრებისა, რომელიც დამყარებულია კლასობრივ წინააღმდეგობაზე, ერთის მიერ მეორის ექსპლოატაციაზე**.

ამ აზრით კომუნისტებს შეუძლიათ თავიანთი თეორია ერთი დებულებით გამოსახონ: კერძო საკუთრების მოსპობა.

„სექტანტურ“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა „მოძრაობისადმი მუდამ წინ წამბიძგებელ“ დაბეჭდილია: „მუდამ წინ წამბიძგებელ“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

** 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „ერთის მიერ მეორის ექსპლოატაციაზე“ დაბეჭდილია: „უმცირესობის მიერ უმრავლესობის ექსპლოატაციაზე“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

ჩვენ, კომუნისტებს, გვისაცყვედურებდნენ – თქვენ გსურთ მოსპოთ პირადად შექმნილი, თავისი შრომით მოპოვებული საკუთრება, რომელიც ყოველი პირადი თავისუფლების, მოქმედებისა და თავისთავადობის საფუძველს შეადგენსო.

შრომით მოპოვებული, პირადად შექმნილი, პირადად მონაგარი საკუთრება! ხომ არ ლაპარაკობთ თქვენ წვრილბურჟუაზიულ, წვრილგლეხურ საკუთრებაზე, რომელიც წინ უძღოდა ბურჟუაზიულ საკუთრებას? ჩვენ არ გვჭირდება მისი მოსპობა, – მრეწველობის განვითარებამ მოსპო იგი და ყოველდღიურად სპობს მას.

ან, იქნებ, თქვენ თანამედროვე ბურჟუაზიულ კერძო საკუთრებაზე ლაპარაკობთ?

მაგრამ განა დაქირავებული შრომა, პროლეტარის შრომა უქმნის მას საკუთრებას? სრულიადაც არა. იგი ქმნის კაპიტალს, ე. ი. საკუთრებას, რომელიც დაქირავებული შრომის ექსპლოატაციას ეწევა და რომელსაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეუძლია გადიდდეს, როდესაც ქმნის ახალ დაქირავებულ შრომას, რათა ხელახლა გაუწიოს მას ექსპლოატაცია. თავისი დღევანდელი სახით საკუთრება მოძრაობს კაპიტალისა და დაქირავებული შრომის დაპირისპირების ფარგლებში. განვიხილოთ ამ დაპირისპირების ორივე მხარე.

კაპიტალისტად ყოფნა ნიშნავს არა მარტო წმინდა პირადი, არამედ აგრეთვე საზოგადოებრივი მდგომარეობის დაკავებას წარმოებაში. კაპიტალი კოლექტიური პროდუქტია, და მისი ამოძრავება შეიძლება მხოლოდ საზოგადოების მრავალი წევრის ერთად მოქმედებით, ხოლო საბოლოო ანგარიშით – საზოგადოების ყველა წევრის ერთად მოქმედებით.

ამრიგად, კაპიტალი არის არა პირადი, არამედ საზოგადოებრივი ძალა.

მაშასადამე, თუ კაპიტალი კოლექტიურ, საზოგადოების ყველა წევრის კუთვნილ საკუთრებად გადაიქცევა, ეს არ იქნება პირადი საკუთრების გადაქცევა საზოგადოებრივ საკუთრებად. შეიცვლება მხოლოდ საზოგადოებრივი ხასიათი საკუთრებისა. ის დაკარგავს თავის კლასობრივ ხასიათს.

გადავიდეთ დაქირავებულ შრომაზე.

დაქირავებული შრომის საშუალო ფასი არის მინიმუმი ხელფასისა, ე. ი. ჯამი საარსებო საშუალებათა, რომლებიც საჭიროა, რომ მუშას როგორც მუშას სიცოცხლე შეუნარჩუნოს. მაშასადამე, ის, რასაც დაქირავებული მუშა ისაკუთრებს თავისი მოქმედებით, კმარა მხოლოდ იმისათვის, რომ მისი ლატაკური სიცოცხლე იქნას კვლავწარმოებული. ჩვენ სრულიადაც არ გვინდა მოვსპოთ პირადი მისაკუთრება შრომის პროდუქტებისა, რომლებიც საჭიროა უშუალოდ სიცოცხლის კვლავწარმოებისათვის, მისაკუთრება, რომელიც არ ტოვებს არავითარ წმინდა შემოსავალს, რასაც შეეძლო მოეცა ძალაუფლება სხვის შრომაზე. ჩვენ გვინდა მოვსპოთ მხოლოდ ბეჩავი ხასიათი ამ მისაკუთრებისა, როდესაც მუშა მხოლოდ იმისთვის ცხოვრობს, რომ კაპიტალი გაადიდოს, და ცხოვრობს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ამას გაბატონებული კლასის ინტერესი მოითხოვს.

ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ცოცხალი შრომა მარტოდენ საშუალებაა დაგროვილი შრომის გასაღიდებლად. კომუნისტურ საზოგადოებაში კი დაგროვი-

ლი შრომა მხოლოდ საშუალებაა მუშის ცხოვრების პროცესის გასაფართოებლად, გასამდიდრებლად, ხელშესაწყობად.

მაშასადამე, ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში წარსული ბატონობს აწმყოზე, კომუნისტურ საზოგადოებაში კი აწმყო ბატონობს წარსულზე. ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში კაპიტალი თავისთავადი და პიროვნულია, მაშინ როდესაც მშრომელი ინდივიდუუმი არათავისთავადი და უპიროვნოა.

და ამ ურთიერთობის მოსპობას ბურჟუაზია უწოდებს პიროვნებისა და თავისუფლების მოსპობას! მართალიც არის. რასაკვირველია, საქმე ეხება ბურჟუაზიული პიროვნების, ბურჟუაზიული თავისთავადობისა და ბურჟუაზიული თავისუფლების მოსპობას.

დღევანდელი ბურჟუაზიული წარმოებითი ურთიერთობის ფარგლებში თავისუფლება ესმით როგორც ვაჭრობის თავისუფლება, ყიდვა-გაყიდვის თავისუფლება.

მაგრამ როდესაც იღუპება ჩარჩობა, იღუპება თავისუფალი ჩარჩობაც. ლათაიებს თავისუფალი ჩარჩობის შესახებ, ისე როგორც ჩვენი ბურჟუაზიის სხვა მაღალფარდოვან სიტყვებს თავისუფლების შესახებ, საერთო აზრი აქვთ მხოლოდ შებოჭვილი ჩარჩობის მიმართ, შუასაუკუნეების დამონებული მოქალაქის მიმართ, მაგრამ არა აქვთ აზრი, როდესაც საქმე შეეხება ჩარჩობის, ბურჟუაზიული წარმოებითი ურთიერთობისა და თვით ბურჟუაზიის მოსპობას კომუნისტების მიერ.

თქვენ თავზარდაცემული ხართ იმის გამო, რომ ჩვენ გვსურს მოვსპოთ კერძო საკუთრება. მაგრამ თქვენს დღევანდელ საზოგადოებაში კერძო საკუთრება უკვე მოსპობილია მის წევრთა ცხრა მეათედისათვის; იგი არსებობს სწორედ იმის მეოხებით, რომ არ არსებობს ცხრა მეათედისათვის. მაშასადამე, თქვენ იმას გვისაყვედურებთ, რომ ჩვენ გვსურს მოვსპოთ ის საკუთრება, რომელიც აუცილებელ პირობად გულისხმობს იმას, რომ საზოგადოების დიდ უმრავლესობას არ გააჩნია საკუთრება.

ერთი სიტყვით, თქვენ იმას გვისაყვედურებთ, რომ ჩვენ გვსურს მოვსპოთ თქვენი საკუთრება. დიახ, ეს ჩვენ მართლაც გვსურს.

იმ წუთიდან, როდესაც შრომა ვეღარ გადაიქცევა კაპიტალად, ფულად, მიწის რენტად, მოკლედ – იმ საზოგადოებრივ ძალად, რომელიც შეიძლება მონოპოლიზებულ იქნას, ე. ი. იმ წუთიდან, როდესაც პირადი საკუთრება ვეღარ გადაიქცევა ბურჟუაზიულ საკუთრებად, – აი იმ წუთიდან პიროვნება მოსპობილიაო, აცხადებთ თქვენ.

მაშასადამე, თქვენ თვითონ აღიარებთ, რომ პიროვნებად სხვას არავის გულისხმობთ, გარდა ბურჟუასი, ბურჟუაზიული მესაკუთრისა. ეს პიროვნება კი, რასაკვირველია, უნდა მოისპოს.

კომუნიზმი არავის არ ართმევს საზოგადოებრივი პროდუქტების მისაკუთრების შესაძლებლობას, იგი მხოლოდ იმის შესაძლებლობას ართმევს, რომ ამის მისაკუთრების შემწეობით დაიმონონ სხვისი შრომა.

გვეკამათებოდნენ, კერძო საკუთრების მოსპობასთან ერთად მოისპობა ყოველივე საქმიანობა და საყოველთაო სიზარმაცე გამეფდებო.

ეს რომ ასე იყოს, ბურჟუაზიული საზოგადოება დიდი ხანია უნდა დაღუპულიყო სიზარმაცის გამო, ვინაიდან აქ ის, ვინც შრომობს, არაფერს იძენს, ხოლო ვინც იძენს, არ შრომობს. ყველა ამგვარი შიში იმ ტაგტოლოგიის გამოძნატველია, რომ აღარ იქნება დაქირავებული შრომა, რაკი აღარ იქნება კაპიტალი.

ყველა ის შენიშვნა, რომელიც მიმართულია მატერიალური პროდუქტების მისაკუთრებისა და წარმოების კომუნისტური წესის წინააღმდეგ, ვრცელდება გონებრივი შრომის პროდუქტების მისაკუთრებასა და წარმოებაზეც. როგორც კლასობრივი საკუთრების მოსპობა ბურჟუაზიას თვით წარმოების მოსპობად მიაჩნია, ისევე კლასობრივი განათლების მოსპობა მის წარმოდგენაში საერთოდ განათლების მოსპობას ნიშნავს.

განათლება, რომლის დაკარგვას ის დასტირის, დიდძალი უმრავლესობისათვის მანქანის დანამატად გადაქცევას ნიშნავს.

მაშ ნუ გვედავებით, რამდენადაც თქვენ ბურჟუაზიული საკუთრების მოსპობას ზომავთ თანახმად თქვენი ბურჟუაზიული შეხედულებისა თავისუფლების, განათლების, სამართლის და სხვ. შესახებ. თვით თქვენი იდეები ბურჟუაზიული წარმოებითი ურთიერთობის და ბურჟუაზიული საკუთრების ურთიერთობის ნაყოფია, ისევე როგორც თქვენი სამართალი მხოლოდ კანონად გამოცხადებული ნება-სურვილია თქვენი კლასისა, ნება-სურვილი, რომლის შინაარსი თქვენი კლასის ცხოვრების მატერიალური პირობებითაა განსაზღვრული.

მიკერძოებულ წარმოდგენას, რომლის წყალობითაც თქვენ თქვენს წარმოებითსა და საკუთრების ურთიერთობას ისტორიული, წარმოების განვითარების მსვლელობაში წარმავალი ურთიერთობიდან ბუნებისა და გონების მარადიული კანონებად აქცევთ, – ამ მიკერძოებულ წარმოდგენას თქვენ იზიარებთ ყველა წინათ გაბატონებულ და დაღუპულ კლასთან ერთად. რასაც თქვენ მიმხვდარი ხართ ანტიკური საკუთრების შესახებ, რასაც თქვენ მიმხვდარი ხართ ფეოდალური საკუთრების შესახებ, იმის მიხვედრას თქვენ ველარ ბედავთ ბურჟუაზიული საკუთრების მიმართ.

ოჯახის მოსპობა! თვით უკიდურესი რადიკალებიც კი აღშფოთებული არიან კომუნისტების ამ საზიზარო განზრახვის გამო.

რაზეა დამყარებული თანამედროვე ბურჟუაზიული ოჯახი? კაპიტალზე, კერძო შენაძენზე. სავსებით განვითარებული სახით იგი მხოლოდ ბურჟუაზიისათვის არსებობს; მაგრამ იგი თავის დამატებას პოულობს პროლეტართა იძულებითს უოჯახობაში და საჯარო პროსტიტუციაში.

ბურჟუას ოჯახი ბუნებრივად ისპობა მისი ამ დამატების მოსპობასთან ერთად, და ორივენი გაქრებიან კაპიტალის გაქრობასთან ერთად.

ან იმას ხომ არ გვისაყვედურებთ, რომ ჩვენ გვსურს მოვსპოთ ბავშვების ექსპლოატაცია შშობლების მიერ? ჩვენ ვაღიარებთ ამ დანაშაულს.

მაგრამ თქვენ ამტკიცებთ, რომ ჩვენ ვსაბოთ ადამიანისათვის უძვირფასეს ურთიერთობას, როდესაც შინაური აღზრდის ადგილას ვამყარებთ საზოგადოებრივ აღზრდას.

მაგრამ განა თქვენებური აღზრდა კი არ არის საზოგადოების მიერ განსაზღვრული? განა იგი არაა განსაზღვრული იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობით, რომელშიც თქვენ ზრდით, არაა განსაზღვრული საზოგადოების პირდაპირი ან არაპირდაპირი ჩარევით სკოლის მეშვეობით და ა. შ.? კომუნისტები როდი თხზავენ საზოგადოების გავლენას აღზრდაზე; ისინი მხოლოდ ცვლიან ამ აღზრდის ხასიათს, აცლიან მას გაბატონებული კლასის გავლენას.

ბურჟუაზიული ყბედობა ოჯახსა და აღზრდაზე, მშობლებისა და შვილების ნაზ ურთიერთობაზე მით უფრო ზიზღის მომგვრელი უფრო ხდება, რაც უფრო ირღვევა მსხვილი მრეწველობის წყალობით ყოველგვარი ოჯახური კავშირი პროლეტარებისათვის და შვილები უბრალო სავაჭრო საგნებად და სამუშაო იარაღებად იქცევიან.

მაგრამ თქვენ, კომუნისტებს, რომ ცოლების ერთობის შემოღება გსურთ, – ერთხმად მოგვყვირის მთელი ბურჟუაზია.

ბურჟუაზია თავის ცოლს უტყერის როგორც წარმოების უბრალო იარაღს. მას ესმის, რომ წარმოების იარაღები საერთო გამოყენების საგანი უნდა გახდეს, და, რასაკვირველია, სხვანაირად არ შეუძლია იფიქროს, თუ ეს ერთობა ასევე ქალების ხვედრადაც არ წარმოიდგინა.

მას აზრადაც არ მოსდის, რომ ლაპარაკია სწორედ ქალის ისეთი მდგომარეობის მოსაპოვებზე, როდესაც იგი წარმოების უბრალო იარაღს წარმოადგენს.

მართლაცადა, მეტიად სასაცილოა ჩვენი ბურჟუების მაღალზნეობრივი ძრწოლა, თითქოს კომუნისტებში ოფიციალური საზიარო ცოლობა არსებობდეს. კომუნისტებს არ სჭირდებათ საზიარო ცოლობის შემოღება, იგი თითქმის მუდამ არსებობდა.

ჩვენი ბურჟუები, რომლებიც არ კმაყოფილდებიან იმით, რომ მათ განკარგულებაში არიან მათი მუშების ცოლები და ქალიშვილები, ოფიციალურ პროსტიტუციამზე რომ სულაც არაფერი ვთქვათ, განსაკუთრებულ სიამოვნებას მაშინ იმაში პოვენ, რომ ერთმანეთის ცოლები შეაცდინონ ხოლმე.

ბურჟუაზიული ქორწინება სინამდვილეში საზიარო ცოლობას წარმოადგენს. კომუნისტებისათვის დიდ-დიდი ის თუ შეიძლება ესაყვედურნათ, რომ ამ ფარისევლურად დამალული საზიარო ცოლების მაგივრად მათ თითქოს სურთ შემოიღონ ოფიციალური, აშკარა საზიარო ცოლობა. თუმცადა თავისთავად იგულისხმება, რომ დღევანდელი წარმოებითი ურთიერთობის მოსაპოვებთან ერთად მოისპობა აგრეთვე იქიდან გამომდინარე საზიარო ცოლობა, ე. ი. გაქრება ოფიციალური და არაოფიციალური პროსტიტუცია.

შემდეგ, კომუნისტებს უსაყვედურებენ, რომ მათ სურთ მოსპონ სამშობლო, ეროვნება.

მუშებს არა აქვთ სამშობლო. მათ არ შეიძლება წაართვათ ის, რაც არა აქვთ. რადგან პროლეტარიატმა უწინარეს ყოვლისა უნდა დაიპყროს პოლიტიკური ბატონობა, ამაღლდეს ეროვნული კლასის მდგომარეობამდე*, ჩამოყალიბდეს ერად, თუმცა თვით იგი ჯერ კიდევ ეროვნულია, მაგრამ სრულიადაც არა იმ აზრით, როგორც ეს ბურჟუაზიას ესმის.

ხალხთა ეროვნული განკერძოება და დაპირისპირებანი უფრო და უფრო ქრებიან, რაც უფრო ვითარდება ბურჟუაზია, იქმნება ვაჭრობის თავისუფლება, მსოფლიო ბაზარი, სამრეწველო წარმოების ერთიანობა და მისი შესაფერი ცხოვრების პირობები.

პროლეტარიატის ბატონობა კიდევ უფრო დააჩქარებს მათ გაქრობას. შეერთებული მოქმედება, ცივილიზებული ქვეყნებისა მაინც, პროლეტარიატის განთავისუფლების ერთ-ერთი პირველი პირობაა.

იმდენად, რამდენადაც მოისპობა ერთი ინდივიდუუმის ექსპლოატაცია მეორის მიერ, მოისპობა ერთი ერის ექსპლოატაცია მეორის მიერ.

ერის შიგნით კლასთა წინააღმდეგობის მოსპობასთან ერთად მოისპობა ეროვნებათა მტრული დამოკიდებულება ერთმანეთს შორის.

ის ბრალდებანი კომუნიზმის წინააღმდეგ, რაც წამოყენებულია რელიგიური, ფილოსოფიური და საერთოდ იდეოლოგიური თვალსაზრისით, უფრო დაწვრილებითი განხილვის ღირსნი არ არიან.

ნუთუ ღრმავარობაა საჭირო იმის გასაგებად, რომ ადამიანთა ცხოვრების პირობების, მათი საზოგადოებრივი ურთიერთობის, მათი საზოგადოებრივი ყოფიერების ცვლილებასთან ერთად იცვლება აგრეთვე მათი წარმოდგენანი, შეხედულებანი, ცნებანი, – ერთი სიტყვით, იცვლება მათი ცნობიერებაც?

აბა რას ამტკიცებს იდეათა ისტორია, თუ არა იმას, რომ გონებრივი წარმოება გარდაიქმნება ხოლმე მატერიალურ წარმოებასთან ერთად? ამა თუ იმ ხანის გაბატონებული იდეები ყოველთვის იყო მხოლოდ გაბატონებული კლასის იდეები.

ლაპარაკობენ იდეებზე, რომელნიც მთელ საზოგადოებას არეოლუციურებენ; ამით გამოთქვამენ მხოლოდ იმ ფაქტს, რომ ძველი საზოგადოების შიგნით ახალი საზოგადოების ელემენტები წარმოიშვა, რომ ძველი ცხოვრების პირობების დარღვევასთან ერთად ირღვევა ძველი იდეებიც.

როცა ძველმა მსოფლიომ დაცემისაკენ იბრუნა პირი, ძველი რელიგიები ქრისტიანულმა რელიგიამ დაამარცხა. როდესაც მე-18 საუკუნეში ქრისტიანულ იდეებზე იმარჯვებდა განმანათლებელთა იდეები, ფეოდალური საზოგადოება სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლას აწარმოებდა ბურჟუაზიასთან, რომელიც მაშინ კიდევ რევოლუციური იყო. სინდისისა და რელიგიის თავისუფლების იდეები გამოხატავდნენ მხოლოდ თავისუფალი კონკურენციის ბატონობას სინდისის სფეროში.

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „ამაღლდეს ეროვნული კლასის მდგომარეობამდე“ დაბეჭდილია: „ამაღლდეს ერის წამყვანი კლასის მდგომარეობამდე.“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

„მაგრამ“ გვეტყვიან, „რელიგიური, მორალური, ფილოსოფიური, პოლიტიკური, სამართლის და სხვ. იდეები, რასაკვირველია, იცვლებოდნენ ისტორიული განვითარების მსვლელობაში. ხოლო რელიგია, მორალი, ფილოსოფია, პოლიტიკა, სამართალი მუდამ რჩებოდა მიუხედავად ამ ცვლილებისა.“

გარდა ამისა, არსებობენ მარადიული ჭეშმარიტებანი, როგორც არის თავისუფლება, სამართლიანობა და სხვ., რომლებიც საერთოა ყველა საზოგადოებრივი მდგომარეობისათვის. კომუნიზმი კი სპობს მარადიულ ჭეშმარიტებას, იგი სპობს რელიგიას, მორალს, ნაცვლად იმისა, რომ განაახლოს ისინი; მაშასადამე, იგი ეწინააღმდეგება მთელ დღემდე არსებულ ისტორიულ განვითარებას.“

რას ამბობს ეს ბრალდება? დღემდე არსებული ყველა საზოგადოების ისტორია მოძრაობდა კლასების დაპირისპირებათა ფარგლებში, და ეს დაპირისპირებანი სხვადასხვაგვარ სახეს იღებდნენ სხვადასხვა ეპოქაში.

მაგრამ რა ფორმაც უნდა მიეღოთ მათ, საზოგადოების ერთი ნაწილის ექსპლოატაცია მეორის მიერ არის ფაქტი, რომელიც საერთოა ყველა წარსული საუკუნისათვის. ამიტომ არაა საკვირველი, რომ ყველა საუკუნის საზოგადოებრივი ცნობიერება, მთელი მრავალფეროვნებისა და ყველა განსხვავების მიუხედავად, მოძრაობს გარკვეულ საერთო ფორმებში, ისეთ ფორმებში, – ცნობიერების ფორმებში, – რომელნიც სავსებით მოისპობიან მხოლოდ კლასობრივი დაპირისპირების სრულ მოსპობასთან ერთად.

კომუნისტური რევოლუცია ნიშნავს გადაჭრით კავშირის გაწყვეტას ტრადიციულ საკუთრების ურთიერთობასთან; გასაკვირველი არაა, რომ თავისი განვითარების მსვლელობაში იგი გადაჭრით წყვეტს კავშირს ტრადიციულ იდეებთან.

მაგრამ დავანებოთ თავი კომუნიზმის წინააღმდეგ ბურჟუაზიის მიერ წამოყენებულ მოსაზრებებს.

ჩვენ უკვე ვნახეთ ზემოთ, რომ პირველ ნაბიჯს მუშათა რევოლუციაში წარმოადგენს პროლეტარიატის გადაქცევა გაბატონებულ კლასად, დემოკრატიის მოპოვება ბრძოლით.

პროლეტარიატი თავის პოლიტიკურ ბატონობას იმისათვის გამოიყენებს, რომ თანდათან გამოჰკლიჯოს ბურჟუაზიას მთელი კაპიტალი, მოახდინოს წარმოების ყველა იარაღის ცენტრალიზაცია სახელმწიფოს, ე. ი. გაბატონებულ კლასად ორგანიზებული პროლეტარიატის ხელში და რაც შეიძლება სწრაფად გაამრავლოს მწარმოებლურ ძალთა ჯამი.

პირველად, რა თქმა უნდა, ეს შეიძლება მოხდეს მხოლოდ დესპოტური ჩარევით საკუთრების უფლებასა და ბურჟუაზიულ წარმოებით ურთიერთობაში, მაშასადამე, ისეთი ღონისძიებებით, რომელნიც ეკონომიურ თვალსაზრისით არასაკმარისად და გამოუსადეგრად გვეჩვენებიან, მაგრამ მოძრაობის მსვლელობაში თავიანთ თავს გასცილდებიან და აუცილებელი არიან როგორც საშუალება წარმოების მთელ წესში გადატრიალების მოსახდენად.

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში სიტყვის შემდეგ „ თავიანთ თავს გასცილდებიან“ დამატებულია: „აუცილებელს ხდიან ძველ საზოგადოებრივ წყობაზე შემდგომ იერი-

რა თქმა უნდა, ეს ღონისძიებები სხვადასხვა ქვეყნის მიხედვით სხვადასხვანაირი იქნება.

მაგრამ ყველაზე მოწინავე ქვეყნებში შესაძლოა თითქმის ყველგან გამოყენებულ იქნას შემდეგი ღონისძიებები:

1. მიწის საკუთრების ექსპროპრიაცია და მიწის რენტის გამოყენება სახელმწიფო ხარჯების დასაფარავად.
2. მაღალი პროგრესიული გადასახადი.
3. მემკვიდრეობის უფლების გაუქმება.
4. ყველა ემიგრანტისა და მემამოხის საკუთრების კონფისკაცია.
5. კრედიტის ცენტრალიზაცია სახელმწიფოს ხელში სახელმწიფო კაპიტალისა და განსაკუთრებული მონოპოლიის მქონე ეროვნული ბანკის მეშვეობით.
6. მთელი ტრანსპორტის ცენტრალიზაცია სახელმწიფოს ხელში.
7. სახელმწიფო ფაბრიკების, წარმოების იარაღთა გამრავლება, ყამირების გატეხა და მიწების გაუმჯობესება საერთო გეგმის თანახმად.
8. ერთნაირად სავალდებულო შრომა ყველასათვის, სამრეწველო არმიების შექმნა, განსაკუთრებით მიწათმოქმედებისათვის.
9. მიწათმოქმედების შეერთება მრეწველობასთან, ხელისშეწყობა ქალაქსა და სოფელს შორის განსხვავების თანდათან მოსპობისათვის*.
10. ყველა ბავშვის საზოგადოებრივი და უსასყიდლო აღზრდა. ბავშვთა საფაბრიკო შრომის ახლანდელი ფორმის მოსპობა. აღზრდის შეერთება მატერიალურ წარმოებასთან და ა. შ.

როდესაც განვითარების მსვლელობაში მოისპობა კლასობრივი განსხვავება და მთელი წარმოება ასოციაციაში გაერთიანებულ პიროვნებათა ხელში მოიყრის თავს, მაშინ საჯარო ძალაუფლება დაკარგავს თავის პოლიტიკურ ხასიათს. პოლიტიკური ძალაუფლება, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, არის ერთი კლასის ორგანიზებული ძალადობა მეორე კლასის დასათრგუნავად. თუ პროლეტარიატი ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლაში აუცილებლად ერთიანდება კლასად, რევოლუციის გზით თავის თავს გაბატონებულ კლასად აქცევს და როგორც გაბატონებული კლასი ძალდატანებით სპობს ძველ წარმოებით ურთიერთობას, — ცხადია, ამ წარმოებით ურთიერთობასთან ერთად, იგი სპობს კლასობრივი დაპი-

შებს“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

* 1848 წლის გამოცემაში — „ქალაქსა და სოფელს შორის დაპირისპირების“ 1872 წლის გამოცემაში და შემდგომ გერმანულ გამოცემებში სიტყვა „დაპირისპირების“ შეცვლილია სიტყვით „განსხვავების“. 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა „ქალაქსა და სოფელს შორის განსხვავების თანდათანობითი მოსპობისათვის ხელისშეწყობა“ დაბეჭდილია: „ქალაქსა და სოფელს შორის განსხვავების თანდათანობითი მოსპობა მთელ ქვეყანაში მოსახლეობის უფრო თანაბარი განაწილების გზით.“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

რისპირების არსებობის პირობებს, აგრეთვე კლასებს საერთოდ და ამით თავის, როგორც კლასის, საკუთარ ბატონობასაც.

ძველი ბურჟუაზიული საზოგადოების ადგილს მისი კლასებით და კლასობრივი დაპირისპირებით იკავებს ასოციაცია, სადაც თვითუფლის თავისუფალი განვითარება ყველას თავისუფალი განვითარების პირობაა.

III

სოციალისტური და კომუნისტური ლიტერატურა

1. რეაქციული სოციალიზმი

a) ფეოდალური სოციალიზმი

საფრანგეთის და ინგლისის არისტოკრატია თავისი ისტორიული მდგომარეობით მოწოდებული იყო ეწერა პამფლეტები თანამედროვე ბურჟუაზიული საზოგადოების წინააღმდეგ, საფრანგეთის 1830 წლის ივლისის რევოლუციაში და ინგლისის მოძრაობაში პარლამენტური რეფორმის სასარგებლოდ⁴ ერთხელ კიდევ დაამარცხა იგი საძულველმა მეტიჩარამ. რაიმე სერიოზულ პოლიტიკურ ბრძოლაზე ლაპარაკიც აღარ შეიძლებოდა. მას დარჩა მხოლოდ ლიტერატურული ბრძოლა. მაგრამ სალიტერატურო ასპარეზზედაც შეუძლებელი გახდა რესტავრაციის დროის⁵ ძველი ფრაზებით ლაპარაკი. თანაგრძნობის მოსაპოვებლად არისტოკრატიას უნდა მოეჩვენებინა, რომ იგი ზრუნავს თავის საკუთარ ინტერესებზე და მხოლოდ ექსპლოატირებული მუშათა კლასის ინტერესებისათვის ადგენს თავის საბრალდებო ფაქტს ბურჟუაზიის წინააღმდეგ. ამრიგად, იგი კმაყოფილებას განიცდიდა იმით, რომ სალანძღავ ლექსებს თხზავდა თავის ახალ ბატონზე და ყურში ჩასჩურჩულებდა მას მეტ-ნაკლები ავბედობის წინასწარმეტყველებას.

ამრიგად წარმოიშვა ფეოდალური სოციალიზმი – სანახევროდ გოდება, სანახევროდ პასკვილი, სანახევროდ წარსულის გამოძახილი, სანახევროდ მერმისის მუქარა, ზოგჯერ ბურჟუაზიის გულგამგმირავი თავისი მწარე, გონებამახვილი, გესლიანი განაჩენით, მაგრამ ყოველთვის კომიკური შთაბეჭდილების მომხდენი მით, რომ იგი სავსებით მოკლებულია უნარს გაიგოს თანამედროვე ისტორიის მსვლელობა.

პროლეტარიატის სამათხოვრო ჩანთა არისტოკრატიაში ნელში აიღო და დროშად ააფრიალა, რათა თავის გარშემო ხალხი შემოეკრიბა. მაგრამ ყოველთვის, როდესაც მას ხალხი გაჰყვებოდა, მის ზურგზე ძველ ფეოდალურ ღერბს ხედავდა და მაშინვე უკან გარბოდა ხმამაღალი და უპატივცემო ხარხარით.

* იგულისხმება არა 1660-1689 წწ. ინგლისის რესტავრაცია, არამედ საფრანგეთის 1814-1830 წწ. რესტავრაცია. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

ამ კომედიას თამაშობდა საფრანგეთის ლეგიტიმიზტების⁵ ნაწილი და „ახალ-გაზრდა ინგლისი“⁶.

როდესაც ფეოდალები ამტკიცებენ, რომ მათი წესი ექსპლოატაციისა სხვა სახის იყო, ვიდრე ბურჟუაზიული ექსპლოატაცია, მათ ავიწყდებათ მხოლოდ, რომ ისინი სრულიად სხვა, ახლა უკვე დრომოჭმულ გარემოებებსა და პირობებში ეწეოდნენ ექსპლოატაციას. როდესაც ისინი ამტკიცებენ, რომ მათი ბატონობის დროს თანამედროვე პროლეტარიატი არ არსებობდა, მათ ავიწყდებათ, რომ სწორედ თანამედროვე ბურჟუაზია იყო აუცილებელი ნაყოფი მათი საზოგადოებრივი წყობილებისა.

თუმცაღა ისინი ძალიან ნაკლებ ფარავენ თავიანთი კრიტიკის რეაქციულ ხასიათს და მათი უმთავრესი ბრალდება ბურჟუაზიის წინააღმდეგ სწორედ ის არის, რომ ბურჟუაზიის რეჟიმის პირობებში ვითარდება კლასი, რომელიც ააფეთქებს მთელს ძველ საზოგადოებრივ წყობილებასო.

ბურჟუაზიას ისინი უფრო მეტად უსაყვედურებენ, რომ მან რევოლუციური პროლეტარიატი წარმოშვა, ვიდრე იმას, რომ საერთოდ პროლეტარიატი წარმოშვა.

ამიტომ პოლიტიკურ პრაქტიკაში ისინი მონაწილეობენ მუშათა კლასის საწინააღმდეგო ყველა ძალმომრეობით ღონისძიებაში, ხოლო ყოველდღიურ ცხოვრებაში, მათი გაბერილი ფრაზეოლოგიის მიუხედავად შემთხვევას არ უშვებენ აკრიფონ ოქროს ვაშლები* და ანაცვალონ ერთგულება, სიყვარული და პატიოსნება ცხვრის მატყლით, შაქრის ჭარხლით და არყით გაწეულ ჩარჩობას**.

როგორც ხუცესი დადიოდა ყოველთვის ფეოდალთან ხელიხელჩაკიდებული, ისე ხუცური სოციალიზმი მიდის ხელიხელჩაკიდებული ფეოდალურ სოციალიზმთან.

იმაზე ადვილი არა არის რა, რომ ქრისტიანულ ასკეტიზმს სოციალისტური ელფერი მიეცეს. განა ქრისტიანობა არ ამხედრებულა კერძო საკუთრების, ქორწინებისა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ? განა იგი მათ ნაცვლად არ ქადაგებდა ქველმოქმედებასა და გლახაკობას, უქორწინობასა და ხორცის მოკვდინებას, განდეგილობასა და ეკლესიას? ქრისტიანული სოციალიზმი მხოლოდ აიაზმის წყალია, რომლითაც ხუცესი ასხურებს არისტოკრატის გაბოროტებას.

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში სიტყვების შემდეგ: „ოქროს ვაშლი“ ჩამატებულია: „რომლებიც მრეწველობის ხიდან ცვივა.“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

** ეს შეეხება უმთავრესად გერმანიას, სადაც მიწის არისტოკრატია და იუნკრობა თვითონ ეწევა თავის ხარჯზე მოურავების მეშვეობით თავისი მიწების უდიდესი ნაწილის დამუშავებას: ისინი ამასთან ჭარხლის შაქრისა და სპირტის ქარხნების მსხვილი მფლობელები არიან. უფრო მდიდარი ინგლისელი არისტოკრატები აქამდე ჯერ არ მისულან; მაგრამ იმათაც იციან, თუ როგორ შეიძლება რენტის დაცემის ანაზღაურება მეტ-ნაკლებ საეჭვო სააქციო კომპანიების დამფუძნებლისათვის თავიანთი სახელის დათმობის გზით. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

ბ) წვრილბურჟუაზიული სოციალიზმი

ფეოდალური არისტოკრატია არ არის ერთადერთი კლასი, რომელიც ბურჟუაზიამ დაამხო და რომლის ცხოვრების პირობები თანამედროვე ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში უარესდებოდა და იშრიტებოდა. შუა საუკუნეების მოქალაქეთა წოდება და წვრილი გლეხობა თანამედროვე ბურჟუაზიის წინამორბედი იყვნენ. მრეწველობისა და ვაჭრობის მხრივ ნაკლებ განვითარებულ ქვეყნებში ეს კლასი კიდევ განაგრძობს ბეჩავ არსებობას აღმავალი ბურჟუაზიის გვერდით.

იმ ქვეყნებში, სადაც თანამედროვე ცივილიზაცია განვითარდა, წარმოიშვა ახალი წვრილი ბურჟუაზია, რომელიც პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის მერყეობს და, როგორც შემსვები ნაწილი ბურჟუაზიული საზოგადოებისა, მუდამ კვლავ წარმოიშობა ხოლმე; მაგრამ კონკურენცია განუწყვეტელი გადაისვრის ხოლმე ამ კლასის წევრებს პროლეტარიატის რიგებში, და ისინი უკვე ამჩნევენ იმ წამის მოახლოებას, როდესაც მსხვილი მრეწველობის განვითარებასთან ერთად ისინი სრულიად გაჰქრებიან როგორც თავისთავადი ნაწილი თანამედროვე საზოგადოებისა და, ვაჭრობისა, მანუფაქტურასა და მიწათმოქმედებაში მათ ადგილს დაიჭერენ სამუშაოს ზედამხედველნი და დაქირავებული მოსამსახურენი.

ისეთ ქვეყნებში, როგორც საფრანგეთია, სადაც გლეხობა მოსახლეობის ნახევარზე გაცილებით მეტს შეადგენს, ბუნებრივი იყო, რომ მწერლები, რომლებიც პროლეტარიატის მხარეს იჭერდნენ ბურჟუაზიის წინააღმდეგ, ბურჟუაზიული წყობილების თავიანთ კრიტიკაში ამ წყობილებას წვრილბურჟუაზიული და წვრილგლეხური საზომით უდგებოდნენ და მუშებს წვრილბურჟუაზიული თავალსაზრისით იცავდნენ. ამნაირად წარმოიშვა წვრილბურჟუაზიული სოციალიზმი. სისმონდი ამ სკოლის მეთაურია არა მარტო საფრანგეთში, არამედ ინგლისშიც.

ამ სოციალიზმმა უალრესად მკვეთრი ანალიზი გაუკეთა თანამედროვე წარმოებით ურთიერთობაში არსებულ წინააღმდეგობებს. მან გამოამხეურა ეკონომისტების ფარისევლური აპოლოგეტობა. მან უცილობლად დაამტკიცა მანქანებისა და შრომის დანაწილების დამრღვევი მოქმედება, კაპიტალისა და მიწათმოვლობელობის კონცენტრაცია, ჭარბწარმოება, კრიზისები, წვრილი ბურჟუაზებისა და გლეხების აუცილებელი დაღუპვა, პროლეტარიატის სიღატაკე, ანარქია წარმოებაში, აღმაშფოთებელი უთანაბრობა სიმდიდრის განაწილებაში, სამრეწველო გამანადგურებელი ომი ერებს შორის, ძველ ზნე-ჩვეულებათა, ძველ ოჯახურ ურთიერთობათა, ძველ ეროვნებათა დარღვევა.

მაგრამ თავისი დადებითი შინაარსის მიხედვით ამ სოციალიზმს სურს ალადგინოს წარმოებისა და ალებ-მიცემის ძველი საშუალებანი და მათთან ერთად ძველი საკუთრების ურთიერთობა და ძველი საზოგადოება, ან მას სურს კვლავ ძალად ჩატენოს წარმოებისა და ალებ-მიცემის თანამედროვე საშუალებანი ძველი საკუთრების ურთიერთობის ჩარჩოებში, რომელიც მათ ააფეთქეს და აუცილებლად უნდა აეფეთქებინათ. ორსავე შემთხვევაში იგი რეაქციულიც არის და უტოპიურიც ერთსა და იმავე დროს.

ამქრული ორგანიზაცია მანუფაქტურაში და პატრიარქალური მეურნეობა სოფლად – აი მისი უკანასკნელი სიტყვა.

თავის შემდგომ განვითარებაში ამ მიმართულებამ მხდალი ბუზლუნის სახე მიიღო*.

ც) გერმანული, ანუ „ჭემმარიტი“, სოციალიზმი

საფრანგეთის სოციალისტური და კომუნისტური ლიტერატურა, რომელიც გაბატონებული ბურჟუაზიის მხრივ შევიწროების პირობებში წარმოიშვა, და ამ ბატონობის წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის ლიტერატურულ გამოხატულებას წარმოადგენს, გერმანიაში შეტანილ იქნა იმ დროს, როდესაც ბურჟუაზიამ იქ ის იყო დაიწყო თავისი ბრძოლა ფეოდალური აბსოლუტიზმის წინააღმდეგ.

გერმანელი ფილოსოფოსები, ნახევრად-ფილოსოფოსები და ლამაზი ფრაზების მოყვარული პირები ხარბად დაეწაფნენ ამ ლიტერატურას, მათ დაავიწყდათ მხოლოდ, რომ ამ ნაწერების საფრანგეთიდან შემოტანასთან ერთად გერმანიაში არ ყოფილა შემოტანილი საფრანგეთის ცხოვრების პირობები. გერმანულ პირობებში ფრანგულმა ლიტერატურამ დაკარგა ყოველგვარი უშუალო პრაქტიკული მნიშვნელობა და მიიღო წმინდა ლიტერატურული მიმდინარეობის სახე. იგი უნდა დამსგავსებოდა ფუჟ მსჯელობას ჭემმარიტი საზოგადოების შესახებ, ადამიანის არსის განხორციელების შესახებ. ამრიგად, საფრანგეთის პირველი რევოლუციის მოთხოვნებს XVIII საუკუნის გერმანელი ფილოსოფოსებისათვის აზრი ჰქონდა მხოლოდ როგორც საერთოდ „პრაქტიკული გონების“ მოთხოვნებს, ხოლო საფრანგეთის რევოლუციური ბურჟუაზიის ნების გამოაშკარავება მათ თვალში მოასწავებდა წმინდა ნების კანონის გამოაშკარავებას, ნებისა, როგორც იგი უნდა იყოს, ე. ი. ჭემმარიტად ადამიანური ნებისა.

გერმანელი ლიტერატორების მთელი მუშაობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ახალი ფრანგული იდეები თავიანთ ძველ ფილოსოფიურ სინდისთან შეეთანხმებინათ, ანუ, უფრო სწორად, ფრანგული იდეები თავიანთი ფილოსოფიური თვალსაზრისით შეეთვისებინათ.

ეს შეთვისება იმგვარადვე მოხდა, როგორც ითვისებენ საერთოდ უცხო ენას, – თარგმანის მეშვეობით.

ცნობილია, რომ ხელნაწერებზე, რომელნიც ძველი წარმართობის დროის კლასიკურ ნაწარმოებთ შეიცავდნენ, ბერები ტექსტის ზემოთ კათოლიკურ წმინდანთა ცხოვრების უაზრო მოთხრობებს წერდნენ. გერმანელი ლიტერატორები საფრანგეთის მკრეხელურ ლიტერატურას პირიქით მოექცნენ. ფრანგული დედნის ქვეშ მათ თავიანთი ფილოსოფიური უაზრობა ჩაწერეს. მაგალითად, ფულადი

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ნაცვლად სიტყვებისა: „თავის შემდგომ განვითარებაში ამ მიმართულებამ მხდალი ბუზლუნის სახე მიიღო“ დაბეჭდილია: „ბოლოს და ბოლოს, როდესაც უცილობელი ისტორიული ფაქტების ზეგავლენით წარიშალა ილუზიების მომხიბვლელობის ყოველგვარი კვალი, სოციალიზმის ამ ფორმამ უზადრუკი ბუზლუნის სახე მიიღო.“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

ურთიერთობის ფრანგული კრიტიკის ქვეშ მათ ჩაწერეს „ადამიანის არსის გასხვისება“; ბურჟუაზიული სახელმწიფოს ფრანგული კრიტიკის ქვეშ – „აბსტრაქტულ-საყოველთაოს ბატონობის გაუქმება“ და ა. შ.

თავიანთი ფილოსოფიური ფრაზეოლოგიის შეჩხირვა ფრანგულ თეორიებში მათ მონათლეს როგორც „მოქმედების ფილოსოფია“, „ჭეშმარიტი სოციალიზმი“, „გერმანული მეცნიერება სოციალიზმისა“, „ფილოსოფიური დასაბუთება სოციალიზმისა“ და ა. შ.

ამგვარად, ფრანგული სოციალისტურ-კომუნისტური ლიტერატურა მთლად გამოფიტული შეიქნა. და რადგანაც იგი გერმანელის ხელში აღარ გამოხატავდა ერთი კლასის ბრძოლას მეორის წინააღმდეგ, ამიტომ გერმანელი იმ რწმენამ მოიცვა, რომ მან გადალახა „ფრანგული ცალმხრივობა“, რომ იგი იცავს, ჭეშმარიტ მოთხოვნილებათა ნაცვლად, ჭეშმარიტების მოთხოვნილებას, ხოლო პროლეტარიატის ინტერესების ნაცვლად – ადამიანის არსის ინტერესებს, საერთოდ ადამიანის ინტერესებს, ადამიანისა, რომელიც არც ერთ კლასს, საერთოდ არავითარ სინამდვილეს არ ეკუთვნის, არამედ მხოლოდ ფილოსოფიური ფანტაზიის ბურჟუაზიან ცაში იმყოფება.

ამ გერმანულმა სოციალიზმმა, რომელიც თავის უსუსურ მოწაფურ ვარჯიშობას ესოდენ სერიოზულ და საყურადღებო საქმედ თვლიდა და მას ერთი ამბით ხოტბას ასხამდა, მაინც დაკარგა თანდათან თავისი პედანტური უმანკოება.

გერმანიის, განსაკუთრებით პრუსიის, ბურჟუაზიის ბრძოლა ფეოდალებისა და აბსოლუტური მონარქიის წინააღმდეგ, – ერთი სიტყვით, ლიბერალური მოძრაობა – სულ უფრო და უფრო სერიოზული ხდებოდა.

ამგვარად, „ჭეშმარიტ“ სოციალიზმს სასურველი შემთხვევა მიეცა პოლიტიკური მოძრაობისათვის სოციალისტური მოთხოვნები დაეპირისპირებინა, შეეწვევებინა ტრადიციულად ლიბერალიზმი, წარმომადგენლობითი სახელმწიფო, ბურჟუაზიული კონკურენცია, პრესის ბურჟუაზიული თავისუფლება, ბურჟუაზიული სამართალი, ბურჟუაზიული თავისუფლება და თანასწორობა და ხალხის მასისათვის ექადაგნა, რომ ამ ბურჟუაზიულ მოძრაობაში იგი ვერაფერს მოიგებდა და, პირიქით, ყველაფერს დაკარგავდა. გერმანულმა სოციალიზმმა სწორედ შესაფერ დროს დაივიწყა, რომ ფრანგული კრიტიკა, რომლის უბადრუკ გამოძახილს იგი წარმოადგენდა, გულისხმობდა თანამედროვე ბურჟუაზიულ საზოგადოებას მისი შესაფერი მატერიალური საარსებო პირობებით და შესაფერი პოლიტიკური კონსტიტუციით, ე.ი. სწორედ იმ წინაპირობებს, რომელთა დაპყრობაზეც გერმანიაში ჯერ მხოლოდ ლაპარაკი იყო.

გერმანიის აბსოლუტურ მთავრობებს, მათი ხუცებისა, სკოლის მასწავლებლებისა, პროვინციელი აზნაურებისა და ბიუროკრატებისაგან შემდგარი ამალით ეს სოციალიზმი სასურველ საფრთხობელად გამოადგა საშიშრად ამოძრავებული ბურჟუაზიის წინააღმდეგ.

იგი მოტკბო დამატება იყო მწარე მათრახებისა და თოფის ტყვიებისა, რითაც ეს მთავრობები აქრობდნენ გერმანიის მუშათა აჯანყებებს.

ამნიარად, თუ „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმი იარაღს შეადგენდა მთავრობების ხელში გერმანიის ბურჟუაზიის წინააღმდეგ, იგი უშუალოდაც იცავდა რეაქციულ ინტერესს, გერმანელი მეშჩანის ინტერესს. XVI საუკუნიდან დაშთენილი და მას შემდეგ სხვადასხვა ფორმით მუდამ ისევ და ისევ აღორძინებული წვრილი ბურჟუაზია გერმანიაში წარმოდგენს არსებული წყობილების ნამდვილ საზოგადოებრივ საფუძველს.

მისი შენარჩუნება ნიშნავს გერმანიაში არსებული წყობილების შენარჩუნებას. ეს წვრილი ბურჟუაზია უფროთხის ბურჟუაზიის სამრეწველო და პოლიტიკურ ბატონობას, რომლისგანაც მას უეჭველი დაღუპვა მოეღის, ერთი მხრივ, კაპიტალის კონცენტრაციის შედეგად, მეორე მხრივ – რევოლუციური პროლეტარიატის აღმავლობის გამო. მას ეგონა, რომ „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმი ერთი გასროლით ორ კურდღელს კლავდა. და „ჭეშმარიტი“ სოციალიზმი ეპიდემიასავით ვრცელდებოდა.

საბურველი, სპეკულაციის აბლაბუდიდან ნაქსოვი, რიტორიკული ყვავილებით მოქარგული, სანტიმენტალური ცვრით დანამული, ეს მისტიკური საბურველი, რომელშიც გერმანელი სოციალისტები ახვევდნენ თავიანთ ორიოდ მჭლე „სამარადისო ჭეშმარიტებას“, მხოლოდ ადიდებდა მათი საქონლის გასაღებას ამ საზოგადოებაში.

თავის მხრივ გერმანული სოციალიზმი სულ უფრო და უფრო შეიცნობდა თავის მოწოდებას – ყოფილიყო ამ წვრილი ბურჟუაზიის მაღალფარდოვანი წარმომადგენელი.

მან გამოაცხადა გერმანელი ერი სანიმუშო ერად და გერმანელი მეშჩანი – სანიმუშო ადამიანად. ამ მეშჩანის ყოველ სიმდაბლეში იგი ხედავდა დამალულ, მაღალ სოციალისტურ აზრს, რომლითაც ამ სიმდაბლეს სრულიად საწინააღმდეგო მნიშვნელობა ეძლეოდა. მან უკანასკნელი დასკვნა გააკეთა, როდესაც პირდაპირ გაილაშქრა კომუნიზმის „უხეშდამრღვევი“ მიმართულების წინააღმდეგ და გამოაცხადა, რომ თვითონ იგი თავისი დიადი მიუკერძოებლობით ყოველგვარ კლასობრივ ბრძოლაზე მაღლა დგას. ძალიან მცირე გამონაკლისის გარდა, ყველაფერი, რაც გერმანიაში ვითომდა სოციალისტური და კომუნისტური ნაწერების სახით მიმოიქცევა, ამ ბინძურ, გულისგამწყალებელ ლიტერატურას ეკუთვნის*.

2. კონსერვატიული, ანუ ბურჟუაზიული, სოციალიზმი

ბურჟუაზიის ერთ ნაწილს სურს განკურნოს სოციალური სატკივრები, რათა განამტკიცოს ბურჟუაზიული საზოგადოების არსებობა.

* 1848 წ. რევოლუციის ქარტეხილმა მთლად გახვეტა ეს ბილწი მიმართულება და მის მატარებლებს ხალისი დაუკარგა კვლავ განეგრძოთ სოციალისტური მანჭვა. ამ მიმართულების მთავარი წარმომადგენელი და კლასიკური ტიპი არის ბ-ნი კარლ გრიუნი. (ენგელსის შენიშვნა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის.)

ამ წრეს ეკუთვნიან ეკონომისტები, ფილანტროპები, ჰუმანურობის მომხრენი, მშრომელ კლასთა მდგომარეობის გამაუმჯობესებელი, ქველმოქმედების ორგანიზატორები, პირუტყვთა მფარველი საზოგადოების წევრები, სიფიზლის საზოგადოებათა დამაარსებლები, ყოველი ჯურის წვრილფეხა რეფორმატორები. მთელ სისტემებადაც კი შემუშავდა ეს ბურჟუაზიული სოციალიზმი.

მაგალითისათვის დავასახელოთ პრუდონის „სილატაკის ფილოსოფია“:

ბურჟუა-სოციალისტებს სურთ შეინარჩუნონ თანამედროვე საზოგადოების საარსებო პირობები, მაგრამ ისე კი, რომ არ იყოს ბრძოლა და საფრთხე, რაც აუცილებლობით გამოძინარეობს ამ პირობებიდან. მათ სურთ შეინარჩუნონ თანამედროვე საზოგადოება, მაგრამ მისი გამარეგოლუციურებელი და დამრღვევი ელემენტების გამოკლებით. მათ სურთ ბურჟუაზია უპროლეტარიატოდ. ბურჟუაზიას, რასაკვირველია, საუკეთესო ქვეყნად წარმოუდგენია ის ქვეყანა, სადაც თვითონ ბატონობს. ამ სანუგეშო წარმოდგენას ბურჟუაზიული სოციალიზმი აყალიბებს მთელ სისტემად ან ნახევარ სისტემად. როდესაც იგი პროლეტარიატს მოუწოდებს განახორციელოს მისი სისტემა და შევიდეს ახალ იერუსალიმში, ამით იგი არსებითად მხოლოდ იმას მოითხოვს, რომ პროლეტარიატი დარჩეს დღევანდელ საზოგადოებაში, მაგრამ უკუაგდოს თავისი წარმოდგენა ამ საზოგადოებაზე როგორც საძულველ რამეზე.

მეორე, ნაკლებ სისტემატური, მხოლოდ უფრო პრაქტიკული ფორმა ამ სოციალიზმისა იმას ცდილობდა, რომ მუშათა კლასისათვის ჩაეგონებინა უარყოფითი დამოკიდებულება ყოველივე რევოლუციური მოძრაობისადმი იმის მტკიცებით, რომ მისთვის სასარგებლო შეიძლება იყოს არა ესა თუ ის პოლიტიკური გარდაქმნა, არამედ მხოლოდ ცხოვრების მატერიალური პირობების შეცვლა, ეკონომიურ ურთიერთობათა შეცვლა. მაგრამ ცხოვრების მატერიალური პირობების შეცვლა ამ სოციალიზმს ესმის სრულიადაც არა როგორც ბურჟუაზიულ წარმოებით ურთიერთობათა მოსპობა, რაც მხოლოდ რევოლუციური გზით არის შესაძლებელი, არამედ როგორც ადმინისტრაციული გაუმჯობესებანი, რომელნიც ამ წარმოებით ურთიერთობათა ნიადაგზე ხორციელდებიან. მაშასადამე, არაფერს ცვლიან კაპიტალისა და შრომის ურთიერთობაში, უკეთეს შემთხვევაში მარტოდენ უმცირებენ ბურჟუაზიას მისი ბატონობის ხარჯებს და ამარტივებენ მის სახელმწიფო მეურნეობას.

თავის შესაფერ გამოხატულებას ბურჟუაზიული სოციალიზმი მხოლოდ მაშინ პოულობს, როდესაც იგი მარტოდენ მაღალფარდოვან სიტყვიერებად იქცევა.

თავისუფალი ვაჭრობა! მუშათა კლასის ინტერესებისათვის; მფარველობითი ბაჟები! მუშათა კლასის ინტერესებისათვის; საკანიანი სატუსალოები! მუშათა კლასის ინტერესებისათვის: ეს არის ბურჟუაზიული სოციალიზმის უკანასკნელი, ერთადერთი სერიოზულად ნათქვამი, სიტყვა.

ბურჟუაზიის სოციალიზმი სწორედ იმის მტკიცებაში მდგომარეობს, რომ ბურჟუები ბურჟუები არიან – მუშათა კლასის ინტერესებისათვის.

3. კრიტიკულ-უბოქიური სოციალიზმი და კომუნიზმი

ჩვენ აქ არ ვლაპარაკობთ იმ ლიტერატურაზე, რომელიც ყველა დიდ თანამედროვე რევოლუციამში პროლეტარიატის მოთხოვნებს გამოთქვამდა (თხზულენბანი ბაბეფისა და სხვ.).

პროლეტარიატის პირველი ცდები – უშუალოდ განეხორცილებინა თავისი საკუთარი კლასობრივი ინტერესები საყოველთაო მღელვარების დროს, ფეოდალური საზოგადოების დამხობის პერიოდში, აუცილებლად დამარცხებას განიცდიდა თვით პროლეტარიატის განუვითარებლობის გამო და აგრეთვე მისი განთავისუფლების მატერიალური პირობების უქონლობის გამო, რომელნიც სწორედ თვითონ წარმოადგენენ ბურჟუაზიული ეპოქის ნაყოფს, რევოლუციური ლიტერატურა, რომელიც თან ახლდა პროლეტარიატის ამ პირველ მოძრაობათ, თავისი შინაარსით აუცილებლად რეაქციული იყო. იგი ქადაგებდა საყოველთაო ასკეტიზმსა და ტლანქ გათანასწორებას.

ნამდვილი სოციალისტური და კომუნისტური სისტემები, სისტემები სენ-სიმონის, ფურიესის, ოუენისა და სხვ. ჩნდებიან პროლეტარიატისა და ბურჟუაზიის ბრძოლის პირველ, განუვითარებელ პერიოდში, რომელიც ჩვენ ზემოთ გავაშუქეთ (იხ. „ბურჟუაზია და პროლეტარიატი“).

ამ სისტემების გამომგონნი, მართალია, ხედავენ კლასთა ანტაგონიზმს, ასევე დამრღვევი ელემენტების მოქმედებასაც თვით გაბატონებული საზოგადოების შიგნით. მაგრამ ისინი პროლეტარიატის მხარეზე ვერ ხედავენ ვერავითარ ისტორიულ თვითმოქმედებას, ვერავითარ მის დამახასიათებელ პოლიტიკურ მოძრაობას.

რადგანაც კლასთა ანტაგონიზმის განვითარება მრეწველობის განვითარების თანაბარი ნაბიჯით მიმდინარეობს, ამიტომ ისინი ვერ პოულობენ მატერიალურ პირობებს პროლეტარიატის განთავისუფლებისათვის და სოციალურ მეცნიერებას, სოციალურ კანონებს ეძებენ, რათა ეს პირობები შექმნან.

საზოგადოებრივი საქმიანობის ადგილი უნდა დაიჭიროს მათმა პირადმა საგამომგონებლო საქმიანობამ, განთავისუფლების ისტორიული პირობების ადგილი – ფანტასტიკურმა პირობებმა, პროლეტარიატის თანდათან კლასად ორგანიზების ადგილი – მათ მიერ გამოგონილმა საზოგადოებრივმა ორგანიზაციამ. მომავალი მსოფლიო ისტორია მათთვის ბოლოს და ბოლოს წარმოადგენს მათი საზოგადოებრივი გეგმების პროპაგანდას და პრაქტიკულ განხორციელებას.

მართალია, მათ შეგნებული აქვთ, რომ ისინი, თავიანთ გეგმებში უმთავრესად იცავენ მუშათა კლასის, როგორც ყველაზე უფრო ტანჯული კლასის ინტერესებს. პროლეტარიატი მარტოოდენ ამ სახით – უაღრესად ტანჯული კლასის სახით არსებობს მათთვის.

მაგრამ კლასობრივი ბრძოლის განუვითარებელი ფორმა და აგრეთვე მათი საკუთარი მდგომარეობა ცხოვრებაში იწვევს იმას, რომ მათ თავიანთი თავი ჰყავთ წარმოდგენილი ამ კლასობრივ წინააღმდეგობაზე მაღლა მდგომად. მათ სურთ საზოგადოების ყველა წევრის საარსებო მდგომარეობის გაუმჯობესება, იმათიც კი, ვინც საუკეთესო მდგომარეობაში იმყოფებიან. ამიტომ ისინი მუდამ

მიმართავენ მთელ საზოგადოებას განურჩევლად და უპირატესად კი – გაბატონებულ კლასს. მათი აზრით, საკმარისია მხოლოდ გაიგო მათი სისტემა, რომ იგი საუკეთესო საზოგადოების საუკეთესო გეგმად მიიჩნიო.

ამიტომ, ისინი უარყოფენ ყოველ პოლიტიკურ, განსაკუთრებით ყოველ რევოლუციურ მოქმედებას, უნდათ თავიანთ მიზანს მშვიდობიანი გზით მიაღწიონ და ცდილობენ პატარ-პატარა, აშკარა უძლეური ექსპერიმენტებით, მაგალითის ძალით გზა გაუკაფონ ახალ საზოგადოებრივ სახარებას.

მომავალი საზოგადოების ეს ფანტასტიკური აღწერა წარმოშობილია იმ დროს, როდესაც პროლეტარიატი ჯერ კიდევ ძალიან განუვითარებელია, მამასა-დამე, როდესაც თვითონ მას ჯერ კიდევ მეტად ფანტასტიკურად აქვს თავისი საკუთარი მდგომარეობა წარმოდგენილი და შეესაბამება პროლეტარიატის პირველ, წინათვრძობით აღსავსე მისწრაფებას საზოგადოების საერთო გარდაქმნისაკენ.

მაგრამ ეს სოციალისტური და კომუნისტური თხზულებანი კრიტიკულ ელემენტებსაც შეიცავენ. ამ თხზულებებს იერიში მიაქვთ არსებული საზოგადოების ყველა საფუძველზე. ამიტომ მათ მეტად ძვირფასი მასალა მოგვცეს მუშების გასათვითცნობიერებლად. მათი დადებითი დებულებები მომავალი საზოგადოების შესახებ, მაგალითად, ქალაქისა და სოფლის დაპირისპირების მოსპობა*, ოჯახის, კერძო შეძენის, დაქირავებული შრომის მოსპობა, საზოგადოებრივი ჰარმონიის გამოცხადება, სახელმწიფოს გადაქცევა მარტოოდენ წარმოების მმართველობად – ყველა ეს მათი დებულება გამოხატავს მხოლოდ იმ კლასობრივი დაპირისპირების მოსპობის საჭიროებას, რომელიც ეს არის იწყებს განვითარებას და რომელსაც ისინი მხოლოდ ჯერ კიდევ მისი პირველი უსახო, გაურკვეველი ფორმით იცნობენ. ამიტომ ამ დებულებებს ჯერ კიდევ წმინდა უტოპიური ხასიათი აქვთ.

კრიტიკულ-უტოპიური სოციალიზმისა და კომუნისმის მნიშვნელობა შებრუნებულ შეფარდებაში იმყოფება ისტორიულ განვითარებასთან. რამდენადაც კლასობრივი ბრძოლა ვითარდება და უფრო და უფრო გარკვეულ ფორმას იღებს, იმდენადვე ყოველივე პრაქტიკული მნიშვნელობა, ყოველივე თეორიული გამართლება ეკარგება კლასობრივ ბრძოლაზე მაღლა დადგომის ამ ფანტასტიკურ მისწრაფებას, ამ ფანტასტიკურ უარყოფით დამოკიდებულებას მის მიმართ. ამიტომ, თუ ამ სისტემების დამაარსებელნი ბევრის მხრივ რევოლუციონერები იყვნენ, მათი მოწაფეები მუდამ რეაქციულ სექტებს შეადგენენ. ისინი მტკიცედ იცავენ თავიანთ მასწავლებელთა ძველ შეხედულებებს, მიუხედავად პროლეტარიატის შემდგომი ისტორიული განვითარებისა. ამიტომ ისინი სრულიად ლოგიკურად იქცევიან, როდესაც ცდილობენ დააჩლუნგონ კლასთა ბრძოლა და შეარიგონ წინააღმდეგობანი. ისინი კიდევ ოცნებობენ ცდების გზით თავიანთი საზოგადოებრივი უტოპიების განხორციელებაზე, ცალკეული ფალანსტერების დაარსებაზე,

* 1888 წლის ინგლისურ გამოცემაში ეს ადგილი ფორმულირებულია ასე: „მათ მიერ შემოთავაზებული პრაქტიკული ღონისძიებანი, მაგალითად, ქალაქსა და სოფელს შორის განსხვავების მოსპობა.“ 1974 წლის გამოცემის რედ.

შინაგანი კოლონიების [“Home-colonies”] დაფუძნებაზე, პატარა იკარიის* – ახალი იერუსალიმის მცირეფორმატიანი გამოცემის – მოწყობაზე, და ყველა ამ ოცნებითი კოშკის ასაგებად ისინი იძულებულნი არიან მიმართონ ბურჟუაზიული გულისა და ქისის კაცთმოყვარეობას. ისინი თანდათან ეშვებიან ზემოაღწერილ რეაქციულ ან კონსერვატიულ სოციალისტთა კატეგორიაში და განირჩევიან მათგან მხოლოდ თავიანთი უფრო სისტემატური პედანტიზმით, ფანატიკური ცრუმორწმუნეობით თავიანთი სოციალური მეცნიერების სასწაულმოქმედი ძალისადმი.

ამიტომ ისინი გააფთრებით ეწინააღმდეგებიან მუშების ყოველგვარ პოლიტიკურ მოძრაობას, რომლის გამომწვევია, მათი აზრით, მხოლოდ ბრმა ურწმუნოება ახალი სახარების მიმართ.

ოუენისტები ინგლისში და ფურიერისტები საფრანგეთში გამოდიან – პირველნი ჩარტისტების წინააღმდეგ, მეორენი რეფორმისტების⁷ წინააღმდეგ.

IV

კომუნისტების დამოკიდებულება სხვადასხვა ოპოზიციურ პარტიებთან

II თავში ნათქვამის შემდეგ თავისთავად გასაგებია კომუნისტების დამოკიდებულება უკვე ჩამოყალიბებულ მუშათა პარტიებთან, ე. ი. მათი დამოკიდებულება ჩარტისტებთან ინგლისში და აგრარული რეფორმის მომხრეებთან ჩრდილოეთ ამერიკაში.

კომუნისტები იბრძვიან მუშათა კლასის უახლოესი მიზნებისა და ინტერესების განსახორციელებლად, მაგრამ იმავე დროს დღევანდელ მოძრაობაში ისინი მოძრაობის მერმისსაც იცავენ. საფრანგეთში კომუნისტები, კონსერვატიული და რადიკალური ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, სოციალისტურ-დემოკრატიულ პარტიას** ემხრობიან, თუმცა ამავე დროს უფლებას ინარჩუნებენ კრიტიკა გაუწიონ რევოლუციური ტრადიციით მომდინარე ფრაზებსა და ილუზიებს.

* ფალანსტერები ეწოდებოდა შარლ ფურიეს გეგმით გათვალისწინებულ სოციალისტურ კოლონიებს; იკარიას უწოდებდა კაზე თავის უტოპიურ ქვეყანას, უფრო გვიან კი თავის კომუნისტურ კოლონიას ამერიკაში. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.) Home-colonies (კოლონიებს ქვეყნის შიგნით) ოუენი უწოდებდა თავის სანიმუშო კომუნისტურ საზოგადოებებს. ფალანსტერები ეწოდებოდა ფურიეს გეგმით გათვალისწინებულ საზოგადოებრივ სასახლეებს. იკარია ეწოდებოდა იმ უტოპიურ-ფანტასტიკურ ქვეყანას, რომლის კომუნისტური დაწესებულებები აღწერილი აქვს კაზეს. (ენგელსის შენიშვნა 1890 წლის გერმანული გამოცემისათვის.)

** ეს პარტია მაშინ წარმოდგენილი იყო პარლამენტში ლედრიუ-როლენით, ლიტერატურაში – ლუი ბლანით, ყოველდღიურ პრესაში – გაზეთ “Réforme“-ით⁸. მათ მიერ გამოგონილი სახელწოდება – სოციალისტურ-დემოკრატიული – იმას ნიშნავდა, რომ დემოკრატიული ანუ რესპუბლიკური პარტიის ეს ნაწილი, ისე როგორც ამ სახელწოდების ავტორები, მეტ-ნაკლებად სოციალისტურად იყო შეფერადებული. (ენგელსის შენიშვნა 1888 წლის ინგლისური გამოცემისათვის.)

შვეიცარიაში ისინი მხარს უჭერენ რადიკალებს, მაგრამ ამასთან არ ივიწყებენ, რომ ეს პარტია მოწინააღმდეგე ელემენტებისაგან შედგება, ნაწილობრივ დემოკრატიული სოციალისტებისაგან, ფრანგული მნიშვნელობით, და ნაწილობრივ რადიკალური ბურჟუებისაგან.

პოლონეთში კომუნისტები მხარს უჭერენ იმ პარტიას, რომელიც ეროვნული განთავისუფლების პირობად აგრარულ რევოლუციას აღიარებს, იმავე პარტიას, რომელმაც გამოიწვია კრაკოვის აჯანყება 1846 წელს⁹.

გერმანიაში, რამდენადაც ბურჟუაზია რევოლუციურად გამოდის, კომუნისტური პარტია იბრძვის ბურჟუაზიასთან ერთად აბსოლუტური მონარქიის, ფეოდალური მიწის საკუთრებისა და რეაქციული წვრილი ბურჟუაზიის წინააღმდეგ.

მაგრამ ეს პარტია ერთი წუთითაც არ უგულვებელყოფს მუშებში რაც შეიძლება ნათელი შეგნების გამოძეგვებას ბურჟუაზიასა და პროლეტარიატს შორის არსებული მტრული დაპირისპირების შესახებ, რათა გერმანიის მუშებს შეეძლოთ მაშინვე ბურჟუაზიის საწინააღმდეგო იარაღად გამოიყენონ ის საზოგადოებრივი და პოლიტიკური პირობები, რომლებიც უნდა მოჰყვეს თან ბურჟუაზიის გაბატონებას, რათა, გერმანიაში რეაქციული კლასების დამხობისთანავე, დაწყებულ იქნას ბრძოლა თვით ბურჟუაზიის წინააღმდეგ.

გერმანიას კომუნისტები მთავარ ყურადღებას აქცევენ იმიტომ, რომ გერმანიაში ბურჟუაზიული რევოლუციის წინააღმდეგ, და იმიტომ, რომ გერმანია ამ გადატრიალებას მოახდენს საერთოდ ევროპის ცივილიზაციის უფრო განვითარებულ პირობებში და გაცილებით უფრო განვითარებული პროლეტარიატის დროს, ვიდრე ეს მოხდა ინგლისში XVII საუკუნეში და საფრანგეთში XVIII საუკუნეში; მაშასადამე, გერმანიის ბურჟუაზიული რევოლუცია შეიძლება იყოს, მხოლოდ უშუალო პროლოგი პროლეტარული რევოლუციისა.

ერთი სიტყვით, კომუნისტები ყველგან მხარს უჭერენ ყოველ რევოლუციურ მოძრაობას, რომელიც მიმართულია არსებული საზოგადოებრივი და პოლიტიკური წყობილების წინააღმდეგ.

ყველა ამ მოძრაობაში ისინი წინ აყენებენ საკუთრების საკითხს, როგორც მოძრაობის ძირითად საკითხს, რაგინდ მეტ-ნაკლებად განვითარებული ფორმა ჰქონდეს მას მიღებული.

დასასრულ, კომუნისტები ყველგან მუშაობენ ყველა ქვეყნის დემოკრატიული პარტიების შესაერთებლად და შესათანხმებლად.

კომუნისტებს სამარცხვინოდ მიაჩნიათ დამაღონ თავიანთი შეხედულებანი და განზრახვანი. ისინი აშკარად აცხადებენ, რომ მათი მიზნების მიღწევა შესაძლოა მხოლოდ მთელი არსებული საზოგადოებრივი წყობილების ძალდატანებით დამხობის გზით. დაე, გაბატონებული კლასები ძრწოდნენ კომუნისტური რევოლუციის შიშით. მასში პროლეტარები არაფერს დაკარგავენ გარდა თავიანთი ბორკილებისა. შეიძენენ კი მთელ ქვეყნიერებას.

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

ბანმარტეხები

1. „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ – მეცნიერული კომუნიზმის პირველი საპროგრამო დოკუმენტი, რომელშიც მთლიანად და მწყობრად არის გადმოცემული მარქსისა და ენგელსის დიადი მოძღვრების საფუძვლები. „ამ ნაწარმოებში გენიალური სიცხადით და სიმკვეთრით გადმოცემულია ახალი მსოფლმხედველობა, თანამიმდევრული მატერიალიზმი, რომელიც სოციალური ცხოვრების სფეროსაც მოიცავს. დიალექტიკა, როგორც უაღრესად ყოველმხრივი და ღრმა მოძღვრება განვითარებაზე, თეორია კლასობრივი ბრძოლისა და პროლეტარიატის, როგორც ახალი, კომუნისტური საზოგადოების შემოქმედის, მსოფლიო-ისტორიული რევოლუციური როლისა“ (ვ. ი. ლენინი. თხზ., მე-4 გამოც., ტ. 21, გვ. 41).

„კომუნისტური პარტიის მანიფესტმა“ პროლეტარიატი შეაიარაღა კაპიტალიზმის გარდაუვალი კრახისა და პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვების მეცნიერული დასაბუთებით. განსაზღვრა რევოლუციური პროლეტარული მოძრაობის ამოცანები და მიზნები.

„მანიფესტი“, რომელიც მარქსმა და ენგელსმა დაწერეს როგორც კომუნისტების კავშირის პროგრამა. პირველად გამოქვეყნდა ლონდონში 1848 წლის თებერვალში. ამ გამოცემაში თვით შრომასთან ერთად შესულია წინასიტყვაობები ყველა გამოცემისათვის, გარდა 1888 წლის გამოცემისა, რადგანაც მასში ჩამოყალიბებული აზრები ასახულია სხვა წინასიტყვაობებში, კერძოდ, 1890 წლის გერმანული გამოცემის წინასიტყვაობაში ინგლისური გამოცემის წინასიტყვაობა იხ. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. თხზ., მე-2 რუს. გამოც., ტ. 21, გვ. 362-369. – V. 1.

2. ენგელსმა ეს შენიშვნა შეიტანა „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ 1890 წლის გერმანულ გამოცემაშიც. ამოიღო მხოლოდ უკანასკნელი ფრაზა. – 6.
3. უფრო გვიანდელი დროის შრომებში ნაცვლად ცნებებისა „შრომის ღირებულება“. „შრომის ფასი“ მარქსი და ენგელსი ხმარობდნენ მარქსის მიერ შემოტანილ უფრო ზუსტ ცნებებს – „სამუშაო ძალის ღირებულება“, „სამუშაო ძალის ფასი“ (იხ. ამის თაობაზე ენგელსის შესავალი მარქსის შრომისათვის „დაქირავებული შრომა და კაპიტალი“; იხ. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწერები სამ ტომად. ტომი 1, 1974, გვ. 171-180). – 16.
4. ლაპარაკია მოძრაობაზე, რომელიც მიზნად ისახავდა საარჩევნო უფლების რეფორმას, ეს რეფორმა ხალხის მასების ზეგავლენით მიიღო ინგლისის თემთა პალატამ 1831 წელს და საბოლოოდ დაამტკიცა ლორდთა პალატამ 1832 წლის ივნისში. რეფორმა მიმართული იყო მიწათმფლობელი და ფინანსური არისტოკრატის პოლიტიკური მონოპოლიის წინააღმდეგ და პარლამენტის კარი გაუღო სამრეწველო ბურჟუაზიის წარმომადგენლებს. პროლეტარიატი და წვრილი ბურჟუაზია, რომლებიც რეფორმისათვის მთავარი ძალა იყო, მოატყუა ლიბერალურმა ბურჟუაზიამ და მათ არ მიუღიათ საარჩევნო უფლებები. – 40.

5. ლეგიტიმისტები – მომხრენი „ლეგიტიმური“ („კანონიერი“) 1830 წელს დამხობილი ბურბონთა დინასტიისა, რომელიც წარმოადგენდა მსხვილი მემკვიდრეობითი მიწათმფლობელობის ინტერესებს. გაბატონებული, ფინანსურ არისტოკრატისა და მსხვილ ბურჟუაზიაზე დაყრდნობილი ორლეანების დინასტიის (1830-1848) წინააღმდეგ ბრძოლაში ლეგიტიმისტების ნაწილი ხშირად მიმართავდა სოციალურ დემაგოგიას და თავს ასალებდა ბურჟუა-ექსპლოატატორებისაგან მშრომელთა დამცველად. – 41.
6. „ახალგაზრდა ინგლისი“ – ინგლისელ პოლიტიკურ მოღვაწეთა და ლიტერატორთა ჯგუფი, რომლებიც ტორების პარტიას ეკუთვნოდნენ; შეიქმნა XIX საუკუნის 40-იანი წლების დამდეგს. „ახალგაზრდა ინგლისის“ მოღვაწენი გამოხატავდნენ მიწათმფლობელი არისტოკრატის უკმაყოფილებას ბურჟუაზიის ეკონომიური და პოლიტიკური ძლიერების ზრდით, მიმართავდნენ დემაგოგიურ ხერხებს, რომ თავიანთი გავლენისათვის დაექვემდებარებინათ მუშათა კლასი და გამოეყენებინათ თავიანთ ბრძოლაში ბურჟუაზიის წინააღმდეგ. – 41.
7. ლაპარაკია წვრილბურჟუაზიულ დემოკრატ-რესპუბლიკელებსა და წვრილბურჟუაზიულ სოციალისტებზე – ფრანგული გაზეთის „რეფორმის“ („La Réforme“) (გამოდიოდა პარიზში 1843-დან 1850 წლამდე) მომხრეებზე, რომლებიც მხარს უჭერდნენ რესპუბლიკის დამყარებას და დემოკრატიული და სოციალური რეფორმების გატარებას. – 56.
8. გაზეთ „La Réforme“-ს შესახებ იხ. შენიშვნა 19. – 57.
9. 1846 წლის თებერვალში მზადდებოდა პოლონეთის მხარეთა აჯანყება პოლონეთის ეროვნული განთავისუფლების მიზნით. აჯანყების მთავარი ინიციატორები იყვნენ პოლონელი რევოლუციური დემოკრატები (დემბროვსკი და სხვები). მაგრამ შლიახტური ელემენტების მხრივ ლალატისა და პრუსიის პოლიციის მიერ აჯანყების ხელმძღვანელთა დაპატიმრების შედეგად საერთო აჯანყება ჩაიფუშა და მხოლოდ ცალკეული რევოლუციური აფეთქებები მოხდა. მხოლოდ კრაკოვში, რომელიც 1815 წლიდან ავსტრიის, რუსეთისა და პრუსიის ერთობლივ კონტროლს ექვემდებარებოდა, აჯანყებულებმა შეძლეს 22 თებერვალს გამარჯვების მოპოვება და შექმნეს ეროვნული მთავრობა, რომელმაც გამოუშვა მანიფესტი ფეოდალური გადასახადების გაუქმების შესახებ. კრაკოვის აჯანყება ჩაახშეს 1846 წლის მარტის დამდეგს. 1846 წლის ნოემბერში ავსტრიამ, პრუსიამ და რუსეთმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას ავსტრიის იმპერიისათვის კრაკოვის შეერთების შესახებ. – 58.

ბურჟუაზია და კონტრრევოლუცია

როდესაც მარტის წარღვნამ – ამ მინიატურულმა წარღვნამ გადაიარა, ბერლინის მიწის ზედაპირზე მან დატოვა არა ბუმბერაზები, არა რევოლუციური ტიტანები, არამედ ძველი ყაიდის ქმნილებანი, ჯუჯა ბურჟუაზიული ფიგურები – შეერთებული ლანდტაგის ლიბერალები, პრუსიის შეგნებული ბურჟუაზიის წარმომადგენლები. პროვინციებმა, რომელთაც ყველაზე უფრო განვითარებული ბურჟუაზია გააჩნდა, – რაინის პროვინციამ და სილეზიამ, – შესძლო ახალ სამინისტროებში მთავარი კონტინგენტის წარგზავნა. მათ მისდევდა მთელი წყება რაინის იურისტებისა. იმდენად, რამდენადაც ფეოდალები უკანა რიგში სწევდნენ ბურჟუაზიას, რაინის პროვინციამ და სილეზიამ ძველ პრუსიულ პროვინციებს დაუთმო ადგილი სამინისტროებში. ბრანდენბურგის სამინისტრო მარტოოდენ ერთი ელბერფელდელი ტორის მეშვეობითა არის რაინის პროვინციასთან დაკავშირებული. *ჰანზემანი და ფონ დერ ჰაიდტი!* ამ ორ სახელშია პრუსიის ბურჟუაზიისთვის მთელი განსხვავება 1848 წლის მარტსა და დეკემბერს შორის!

პრუსიის ბურჟუაზია სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების მწვერვალებზე იქნა ატყორცნილი, მაგრამ არა ისე, როგორც მას სურდა: გვირგვინთან მშვიდობიანი გარიგების გზით, არამედ რევოლუციის მიერ. ამიერიდან მას თავისი საკუთარი ინტერესები კი არ უნდა დაეცვა გვირგვინისაგან, ე. ი. თავის თავისაგან, რადგან გვირგვინი ბურჟუაზიის თვალში წარმოადგენდა იმ ღვთაებრივ საბურველს, რომლის უკან მას უნდა დაემალა თავისი მიწიერი ინტერესები, – არამედ ხალხის ინტერესები, რადგან სახალხო მოძრაობამ გაუკვლია მას გზა ხელისუფლებისაკენ. შეუვალობა ბურჟუაზიის საკუთარი ინტერესებისა, და ამ ინტერესების შესაბამისი პოლიტიკური ფორმებისა კონსტიტუციურ ენაზე გადმოთარგმნით ნიშნავდა გვირგვინის შეუვალობას. აქედან გერმანელი და განსაკუთრებით კი პრუსიის ბურჟუაზიის ოცნება კონსტიტუციურ მონარქიაზე. ამიტომ, თუმცა თებერვლის რევოლუცია თავისი გამოძახილითურთ გერმანიაში მეტად ხელსაყრელი იყო პრუსიის ბურჟუაზიისათვის, რადგან მისი წყალობით პრუსიის ბურჟუაზიას ჩაუვარდა ხელთ სახელმწიფო საჭე, მაგრამ ამასთანავე ამ რევოლუციამ აურ-დაურია მას ანგარიშები, რადგან ამიერიდან პრუსიის ბურჟუაზიის ბატონობა დაკავშირებული იყო ისეთ პირობებთან, რომელთა შესრულება მას არც უნდოდა და არც შეეძლო.

ბურჟუაზიას ხელი არ გაუნძრევია. მისთვის ბრძოლა მან ხალხს მიანება. ამიტომ ძალაუფლება, რომელიც მას მიაღწევს, იყო არა მტერზე გამარჯვებული სარდლის ძალაუფლება, არამედ ძალაუფლება უშიშროების კომიტეტისა, რომელსაც ძლევა მოსილმა ხალხმა თავისი ინტერესების დაცვა მიანდო.

კამპკაუზენი კიდევ გრძნობდა ამგვარი მდგომარეობის მთელ უხერხულობას და მისი სამინისტროს მთელი სისუსტეც გამომდინარეობს სწორედ ამ გრძნობისა და აგრეთვე იმ პირობებისაგან, რომლებმაც იგი გამოიწვიეს. ამიტომ სირცხვილის ერთგვარი სიწითლე გადაჰკრავს მისი მთავრობის ყველაზე უტიფარ აქტებს. აშკარა ურცხვობა და თავხედობა წარმოადგენდა ჰანზემანის პრივილეგიას. წითელი ელფერი ქმნის ერთადერთ განსხვავებას ორივე ამ მხატვარს შორის.

არ უნდა ავუთრიოთ მარტის რევოლუცია პრუსიაში არც ინგლისის 1648 წლისა და არც საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციებში.

1648 წლის რევოლუციაში ბურჟუაზია ახალ თავადაზნაურობასთან კავშირში იბრძოდა მონარქიის, ფეოდალური თავადაზნაურობისა და გაბატონებული ეკლესიის წინააღმდეგ.

1789 წლის რევოლუციაში ბურჟუაზია ხალხთან კავშირში იბრძოდა მონარქიის, თავადაზნაურობისა და გაბატონებული ეკლესიის წინააღმდეგ.

1789 წლის რევოლუციას თავის პირველსახედ (ყოველ შემთხვევაში ევროპაში) მარტოდენ 1648 წლის რევოლუცია ჰქონდა, 1648 წლის რევოლუციას – მხოლოდ ნიდერლანდების აჯანყება ესპანეთის წინააღმდეგ. ორივე რევოლუციამ მთელი საუკუნით გაუსწრო თავის პირველსახეს არა მარტო დროის, არამედ შინაარსის მიხედვითაც.

ორივე რევოლუციაში ბურჟუაზია იყო ის კლასი, რომელიც ნამდვილად ედგა მოძრაობას სათავეში. პროლეტარიატს და ქალაქის მოსახლეობის იმ ფენებს, რომლებიც არ ეკუთვნოდნენ ბურჟუაზიას, ან არ გააჩნდათ ჯერჯერობით ბურჟუაზიისაგან განცალკევებული ინტერესები, ანდა ისინი არ შეადგენენ დამოუკიდებლად განვითარებულ კლასებსა თუ კლასთა ნაწილს. ამიტომ იქაც კი, სადაც ისინი ბურჟუაზიის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ, მაგალითად, 1793 და 1794 წწ. საფრანგეთში, ისინი იბრძოდნენ მხოლოდ ბურჟუაზიის ინტერესების განხორციელებისათვის, თუმცა არაბურჟუაზიული წესებით. საფრანგეთის მთელი ტერორიზმი სხვა არა იყო რა, თუ არა ბურჟუაზიის მტრებთან, აბსოლუტიზმთან, ფეოდალიზმთან და მეშჩანობასთან პლებეური საშუალებით გასწორება.

1648 წლის და 1789 წლის რევოლუციები არ იყო ინგლისისა და საფრანგეთის რევოლუციები, ისინი ევროპული ყაიდის რევოლუციები იყვნენ. ისინი არ წარმოადგენდნენ საზოგადოების გარკვეული კლასის გამარჯვებას ძველ პოლიტიკურ წყობილებაზე; ისინი აცხადებდნენ პოლიტიკურ წყობილებას ევროპის ახალი საზოგადოებისათვის. ბურჟუაზიამ გაიმარჯვა ამ რევოლუციებში; მაგრამ ბურჟუაზიის გამარჯვება ნიშნავდა მაშინ ახალი საზოგადოებრივი წყობილების გამარჯვებას, ბურჟუაზიული საკუთრების გამარჯვებას ფეოდალურზე, ერის გამარჯვებას პროვინციალიზმზე, გამარჯვებას კონკურენციისა – ამქრებზე, საკუთრების განაწილებისა – მაიორატზე, მესაკუთრისადმი მიწის დამორჩილები-სა – მიწისა მესაკუთრის დამორჩილებაზე, განათლებისა – ცრუმორწმუნეობაზე, ოჯახისა – გვარზე, მრეწველობისა – გმირულ სიზარმაცებზე, ბურჟუაზიული სამართლისა – შუასაუკუნეობრივ პრივილეგიებზე. 1648 წლის რევოლუცია იყო

მე-17 საუკუნის გამარჯვება მე-16 საუკუნეზე, 1789 წლის რევოლუცია იყო მე-18 საუკუნის გამარჯვება მე-17-ზე. ეს რევოლუციები მთელი იმდროინდელი მსოფლიოს მოთხოვნილებებს უფრო გამოხატავდნენ, ვიდრე სამყაროს იმ ნაწილები-სას, სადაც ისინი მიმდინარეობდნენ, ე. ი. ინგლისისა და საფრანგეთისა.

პრუსიის მარტის რევოლუციაში მსგავსი არაფერი ყოფილა. – თუ თებერვლის რევოლუციამ *გააუქმა* კონსტიტუციური მონარქია საქმით, ხოლო ბურჟუაზიის ბატონობა იდეაში, მარტის რევოლუციას პრუსიაში უნდა *დაემყარებინა* კონსტიტუციური მონარქია იდეაში, და ბურჟუაზიის ბატონობა საქმით. მეტად დაშორებული იმას, რომ ყოფილიყო *ევროპის რევოლუცია*, იგი წარმოადგენდა ევროპის რევოლუციის მარტოდენ უბადრუკ გამოძახილს ჩამორჩენილ ქვეყანაში. ნაცვლად იმისა, რომ წინ გაესწრო თავისი საუკუნისათვის, იგი ნახევარ საუკუნეზე მეტით ჩამორჩებოდა თავის ეპოქას. იგი იმთავითვე *მეორადი* მოვლენა იყო, მაგრამ ცნობილია, რომ შებრუნებული ავადმყოფობანი უფრო ძნელად განსაკურნავია და ამავე დროს უფრო მეტად არღვევენ ორგანიზმს, ვიდრე პირველი დაავადება. საქმე ეხებოდა არა ახალი საზოგადოების შექმნას, არამედ ბერლინში იმ საზოგადოების აღდგენას, რომელიც პარიზში გარდაიცვალა. მარტის რევოლუცია პრუსიაში *ნაციონალურიც, გერმანულიც კი* არ ყოფილა. იგი იმთავითვე პროვინციალური, პრუსიული იყო. ვენის, კასელის, მიუნხენის და ყველა სხვა ჯურის პროვინციალური აჯანყებები მასთან ერთად მიმდინარეობდნენ და პირველობასაც ეცილებოდნენ მას.

იმ დროს, როდესაც 1648 და 1789 წლების რევოლუციები აღსავსე იყვნენ საკუთარი ღირსების უსაზღვრო გრძნობით, რადგანაც ისინი შემოქმედების გვირგვინს წარმოადგენდნენ, ბერლინელთა პატივმოყვარეობა 1848 წელს იმაში მდგომარეობდა, რომ ისინი ანაქრონიზმს წარმოადგენდნენ. მათი შუქი ემსგავსებოდა შორეულ ვარსკვლავთა სინათლეს, რომელიც ჩვენამდე, დედამიწის მცხოვრებლებამდე, აღწევს მისი გამომსხივებელი ვარსკვლავის ჩაქრობიდან 100 000 წლის შემდეგ. მარტის რევოლუცია პრუსიაში წარმოადგენდა ასეთ მცირე, – როგორც საერთოდ ყოველივეს მცირე ზომით წარმოგვიდგენდა იგი, – ვარსკვლავს ევროპისათვის; მისი სინათლე იყო უკვე დიდი ხნის გახრწნილი საზოგადოების მიერ გამოსხივებული სინათლე.

გერმანული ბურჟუაზია ისე დუნედ, ისე ლაჩრულად და ნელა ვითარდებოდა, რომ, იმ მომენტში, როდესაც იგი მტრულად უპირისპირდებოდა ფეოდალიზმსა და აბსოლუტიზმს, ასევე მტრულად დაპირისპირებული აღმოჩნდა პროლეტარიატისა და ქალაქის მოსახლეობის ყველა ფენის მიმართაც, რომელთა ინტერესები და იდეები პროლეტარიატს ენათესავებოდნენ. პრუსიის ბურჟუაზიამ არა მარტომის უკან დაინახა მტრულად განწყობილი კლასი, არამედ თავის *წინაშეც* მთელი ევროპა. პრუსიის ბურჟუაზია არ ჰგავდა 1789 წლის საფრანგეთის ბურჟუაზიას, იგი არ იყო ისეთი კლასი, რომ მთელი ახალი საზოგადოების სახელით დაპირისპირებოდა ძველი საზოგადოების წარმომადგენლებს – მონარქიასა და თავადაზნაურობას. იგი რალაც ისეთი *წოდების* დონემდე ჩამოქვეითდა, რომ განკერძო-

ებული იყო გვირგვინისაგანაც და ხალხისაგანაც, ორივესადმი ოპოზიციურად იყო განწყობილი და ცალ-ცალკე თვითეული თავის მტრის წინააღმდეგ გაუბედავად მოქმედებდა, რადგან ყოველთვის ორივეს ან ზურგში ხედავდა ან თავის წინაშე. იგი თავიდანვე მზად იყო ხალხისათვის ელაღატნა და ძველი საზოგადოების გვირგვინოსან წარმომადგენელს მორიგებოდა, რადგან იგი უკვე თვითონ ეკუთვნოდა ძველ საზოგადოებას. ბურჟუაზია ატარებდა არა ახალი საზოგადოების ინტერესებს ძველი საზოგადოების წინაშე, არამედ გაახლებულ ინტერესებს დრომოჭმულ საზოგადოებაში; მას ეპყრა რევოლუციის საჭე, არა იმიტომ, რომ მის უკან ხალხი იდგა, არამედ იმიტომ, რომ ხალხი უბიძგებდა მას; იგი სათავეში იდგა არა როგორც ახალი საზოგადოებრივი ინიციატივის წარმომადგენელი, არამედ როგორც ძველი საზოგადოებრივი ეპოქის უკმაყოფილების გამომხატველი. ეს იყო ძველი სახელმწიფოს ქანი, რომელმაც თვითონ კი არ გაიკვლია გზა, არამედ რომელიც მიწისძვრამ ამოაგდო ახალი სახელმწიფოს ზედაპირზე. ურწმუნო თავისი თავის მიმართ, ურწმუნო ხალხის მიმართ, გაუბედავად მდრტვინავი მაღალი ფენის წინააღმდეგ და მძრწოლი დაბალი ფენის წინაშე, ეგოისტური როგორც ერთის, ისე მეორის მიმართ და თავისი ეგოიზმის შემგნები, რევოლუციური – კონსერვატორების მიმართ და კონსერვატიული რევოლუციონერების მიმართ, თავისი საკუთარი ლოზუნგებისადმი უნდობლობით გამსჭვალული, ფრაზეებით იდეების მაგიერ, მსოფლიო ქარიშხლით დამფრთხალი და ამავე ქარიშხლის ექსპლოატაციის გამწევი, – ყოველგვარ ენერგიას მოკლებული, პლაგიატი ყოველი მხრით, უხამსი, რადგან იგი არ იყო ორიგინალური, ხოლო ორიგინალური თავის უხამსობაში, – თავისი საკუთარი სურვილებით მოვაჭრე, უინიციატივო, ურწმუნო ხალხის მიმართ, მსოფლიო-ისტორიულ მოწოდებას მოკლებული, – შეჩვენებული მოხუცი, რომელიც განწირულია თავისი ბებრული ინტერესების შესაბამისად წარმართოს და შერყვნას სიცოცხლით სავსე ხალხის პირველი ახალგაზრდული სწრაფვანი. ბრმა, ყრუ, უკბილო, ყოვლად დაძაბუნებული, – ასეთი აღმოჩნდა პრუსიის ბურჟუაზია, როდესაც ის, მარტის რევოლუციის შემდეგ, პრუსიის სახელმწიფოს სათავეში მოექცა.